

UNIVERZITA PARDUBICE

Fakulta filozofická

Toleranční sbor v Moravči do roku 1848

Gabriela Zavadilová

Bakalářská práce

2012

Prohlášení

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 22. 2. 2012

Gabriela Zavadilová

Poděkování

Ráda bych poděkovala všem, kteří mi pomáhali a podporovali mě nejen při psaní mé bakalářské práce, ale během celého studia. Můj zvláštní dík patří panu Danielovi Matějkovi, faráři českobratrské církve evangelické v Moravči, za ochotu a poskytnutí veškerých potřebných materiálů pro mou práci, a paní doc. PhDr. Marii Mackové, PhD. za odborné vedení bakalářské práce a hlavně za její cenné rady, připomínky a čas.

Gabriela Zavadilová

Abstrakt

Práce obsahuje jak obecné části, které popisují situaci v Čechách od vydání Tolerančního patentu do prvních změn v roce 1848, tak především části praktické, které se zaměřují konkrétně na vznik a první léta tolerančního sboru v Moravči. Podle pramenů se práce zaměřuje na početní základnu sboru a její proměny v čase, ale zabývá se i finanční situací sboru. Práce nastiňuje i společenské poměry především vztahy mezi katolíky a nekatolíky v daném místě.

Klíčová slova: Moraveč, evangelictví, Toleranční patent, 1848.

Title

Congregation of Tolerance in Moraveč until 1848

Abstract

This paper comprises firstly general parts describing the situation in Bohemia from the Patent of Tolerance issue to first changes in 1848, and secondly the practical part focusing specifically on the origin and first years of the Tolerance Congregation in Moraveč. According to the sources, the analysis aims at numerous base of the Congregation and its changes in the course of time but it also deals with financial situation of the Congregation. The paper also outlines social matters especially relationships among the Catholics and the Protestants in the analysed area.

Key words: Moraveč, protestantism, the Patent of Tolerance, 1848.

Obsah

Úvod	1
1. Předtoleranční doba	3
1. A. Předtoleranční období v Čechách	3
1. B. Situace v Moravči a okolí	5
2. Toleranční patent	8
2. A. Obecný význam Tolerančního patentu	8
2. B. Vyhlášení Patentu a bezprostřední následky	10
3. Vznik sboru v Moravči a jeho počáteční léta (do roku 1800)	13
3. A. Počátky sboru	13
3. B. První členové sboru	21
3. C. Z ekonomické stránky	25
4. Vývoj do roku 1848	30
4. A. Pohled na nekatolictví v Čechách v první polovině 19. století	30
4. B. V Moravči	33
Závěr	48
Seznam pramenů a literatury	51
Seznam obrázkové přílohy	53
Resumé	59

Úvod

Téma o Moravci a jeho tolerančním sboru jsem si vybrala jednak proto, že z Moravče pocházím nejen já, ale celá má rodina a také odtud byli moji předkové a to po několika generacích (jak můžete na několika místech sami vidět podle příjmení prvních místních nekatolíků). V Moravci jsem vyrůstala, místní krajina a poměry mi jsou tedy dobře známy a blízké mému srdci. Dalším důvodem je i význam a vzácnost moravečského tolerančního sboru, který v něm spatřuji. Vždyť vznikl jako jeden z prvních tolerančních sborů u nás (jako jediný v celém tehdejší Táborském kraji) a to chvíli po vydání Tolerančního patentu. Přestál všechny počáteční nevýhody a potíže a jeho existence trvá dodnes, kdy náboženství a víra značně ztratily na své „popularitě“.

Když se pokusíme shrnout dosavadní stav bádání o toleranci a nekatolictví, měli bychom se vrátit do druhé poloviny 19. století, kdy o tuto problematiku vrůstá zájem a to z řad samotných evangelíků, kteří se ve společnosti začínají dostávat více na „světlo světa“. Pro samotnou Moraveč je nejdůležitější **Dr. Ferdinand Hrejsa**, který editoval Paměti Jana Szalatnaye, jejichž originál je uložen na faře sboru českobratrské církve evangelické v Moravci, a napsal další práce o dějinách nekatolictví (např. *Česká konfese, její vznik, podstata a dějiny, Dějiny křesťanství v Československu I-IV*). Pocházel z Humpolce a povoláním byl evangelický farář augsburského vyznání. Protestantské školství v dějinách a na počátku 20. století zmapoval **Emanuel Havelka**. Souhrnnou práci o době těsně před tolerancí a prvních tolerančních letech vydal v 80. letech **Jan Zdeněk Medek**, který byl také evangelík. Ze současných badatelů je určitě potřeba jmenovat **doc. PhDr. Evu Melmukovou-Šašecí**, která se věnuje období raně tolerančnímu, a jejíž kniha *Patent zvaný toleranční* mi byla v mé práci hodně nápomocná, a kterou shledávám za zdařilou a věcně podrobnou. Eva Melmuková-Šašecí se s mnoha jinými autory podílela také na vydání několika více autorských děl, která měla za cíl prohloubit poznatky o prvních nekatolících a vůbec o situaci v raně toleranční době u nás (např. *Přihlášky k evangelickým církvím na základě povolením tolerančním patentem v letech 1781-1782, země Čechy, kraj 15 Hradec Králové, 1. vydání, Telč 2004, kraj 4 Mladá Boleslav, 1. vydání, Telč 2006, Evangelíci v raně toleranční době v Čechách a na Moravě 1-6 atd.*). Většina těchto prací vycházela nákladem samotné Českobratrské církve evangelické a od roku 2004 se o vydávání dalších edic stará historická společnost VERITAS. V dnešní době je téma evangelictví poměrně badatelsky populární a z nejnovějších autorů bych mohla jmenovat **Zdeňka R. Nešpora**, který v současnosti na toto

téma hodně publikuje, anebo i mladý badatel **Sixtus Bolom**. Z pelhřimovských badatelů se konkrétně Moravci žádný nezabývá. Pouze **Zdeněk Soušek** napsal pár studií do Vlastivědného sborníku Pelhřimovska týkajících se evangelictví, ale práce jsou spíše zaměřené na Pelhřimov a Humpolec. Historií Pelhřimova se zabývají pracovníci Muzea Vysočiny Pelhřimov především **PhDr. Miroslava Kvášová**.

Ve své práci *Toleranční sbor v Moravči do roku 1848* se snažím nastínit obecnou situaci v Čechách v toleranční době se zaměřením na Moraveč, kde se snažím o bližší přiblížení situace a podmínek v nově vznikajícím tolerančním sboru. Zaměřuji se hodně na populační základnu sboru a připomínám i jeho finanční možnosti. Podle obecného vývoje v jiných místech Čech, kde také vznikaly toleranční sbory, soudím, že vývoj v Moravči v toleranční době byl obdobný. Myslím, že počáteční léta byla plná komplikací - najít vhodného kazatele, nedostatek financí na vystavění modlitebny a fary, nedostatečná početní základna v prvních letech, netolerance a nepochopení od okolí. Do konce století by snad mělo dojít k jistému uklidnění a konsolidaci. A myslím si, že do nového věku moravečský sbor, stejně jako většina jiných, vstupoval na jistých základech - s určitou stálou početní základnou, organizací, s nějakým vnitřním životem a finančními možnostmi. Na následujících stranách budeme moci vidět, jestli to tak skutečně bylo.

Co se týče pramenů, tak některé o tolerančním sboru v Moravči můžeme najít ve Státním okresním archivu Pelhřimov, ale zde se většinou jedná o informace velmi kusé a útržkovité (součásti různých fondů). Skutečně vypovídající prameny se nachází přímo v Moravči na faře evangelického sboru, kde nejsou nijak archivovány, a které zde leží od svého vzniku, po celá následující desetiletí až dodnes. Všechny prameny, které jsem použila, jsou psány v češtině a poměrně dobře čitelné s jednotnou formální úpravou. Kniha ohlášek 1794-1826, Seznam konfirmovaných 1818-1886 a Účetní kniha 1785-1879 jsou v pevných deskách a jejich fyzický stav je tedy velmi dobrý. Ale Seznamy duší z let 1782-1783, 1810 a 1822 jsou pouze v podobě daných papírů a jejich kvalita tedy již není taková, především první a poslední listy jsou buď poškozené, špatně čitelné anebo mohou zcela chybět. Velmi cenným zdrojem informací jsou i paměti prvního moravečského kazatele, které v edici vydal již výše zmíněný Dr. Ferdinand Hrejsa, a má práce by se určitě neobešla bez edice tolerančních přihlášek, které jsou dílem mnoha autorů, a jejichž výpovědní hodnota je pro dobu po vydání Tolerančního patentu nepopsatelná.

1. Předtoleranční doba

1. A. Předtoleranční období v Čechách

České země byly vždy místem, kde se již od dob husitství drželo nekatolické smýšlení. Také vlivy reformace naše území značně zasáhly. Nekatolické směry v Habsburské monarchii byly oficiálně zakázány až po prohře českých stavů na Bílé Hoře v Obnoveném zřízení zemském, které bylo vydáno v roce 1627 pro Čechy a 1628 pro Moravu. Tento dokument mimo jiné uznával katolicismus jako jediné povolené náboženství a vyznávání nekatolických směrů se od této chvíle začalo trestat.¹

Druhá polovina 17. století byla ve znamení tvrdé rekatolizace, i když zejména na venkově se evangelictví stále drželo. Jinověrci své přesvědčení posilovali zahraniční literaturou, ale při odhalení své skutečné víry byli okamžitě potrestáni, hospodářsky i fyzicky.² Evangelíci před katolizací utíkali především do sousedních zemí, zpočátku odcházeli i „jen“ na Moravu, ale i tam proces katolizace dorazil a těžce udeřil.³ Poměr katolíků a evangelíků v zemi se značně změnil. Kromě emigrace většinou zbývala už jen jediná možnost. Touto možností byl přestup ke katolicismu, jehož velkým lákadlem byla vidina normálního života ve vlasti. Evangelíci v prvních letech doufali v obrat a ve zlepšení situace, to ale nepřicházelo, a proto jich mnoho svůj osobní boj vzdalo a přestoupilo.⁴ Přestup k legální víře jim život značně ulehčil a zvýhodnil. Tam, kde se evangelické povědomí přeci jen udrželo, funkci chybějících kazatelů převzali různí „kazatelé z lidu“ (např. Jakub Pecháček z Čermné).⁵

Na počátku 18. století se naděje nekatolíků českých zemí obrátily ke švédskému králi Karlu XII. Slezští nekatolíci měli podle Vestfálského míru minimální možnosti náboženské svobody, ale i ty byly z habsburské strany neustále porušovány. Karel XII. proto vpadl do Slezska a žádal nápravu. Jeho příchod vyvolal naděje i pro české a moravské nekatolíky. Ti mu začali posílat různé žádosti o pomoc za získání alespoň nějaké náboženské svobody.

¹ MEDEK, Zdeněk Jan. *Na slunce a do mrazu: První čas Josefské náboženské tolerance v Čechách a na Moravě*. Praha, 1982, s. 13.

² BURIAN, Ilja, Jiří MELMUK a Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ. *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě 1*. Praha, 1995, s. 15. ISBN 80-85942-10-0.

³ BURIAN, Ilja, Jiří MELMUK a Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ. *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě 4*. Praha, 1995, s. 158. ISBN 80-85942-15-1.

⁴ TAMTÉŽ, s. 159.

⁵ TAMTÉŽ, s. 161.

Českým nekatolíkům ovšem podle Vestfálského míru pomoci nemohl. Slezským nekatolíkům byly vráceny jejich kostely a dokonce získali ještě další tzv. chrámy milosti.⁶

Proti kacírům se rozhodně postavil i Karel VI.⁷ a to především svými mandáty a zákony. Nejvýznamnějším je mandát z 28. prosince 1725, který přesně stanovoval průběh výslechu kacírů, druh a i výši jeho trestu. Všechny Karlova nařízení proti kacírům nám ale především dokazují, že nekatolíci zde stále byli a že stanovené katolické jednoty nebylo dosaženo.

První výraznější snahou nekatolíků o svobodu vyznání bylo memorandum Puncta Bohemiae⁸ (České body), kde autoři, Jakub Boháček, Martin Rohlíček a Mikuláš Vondráček, poukazovali na špatné podmínky nekatolíků. Memorandum z roku 1723 bylo určeno tajnému radovi pruského krále, Jindřichovi Rüdigerovi z Il genu. Autoři doufali, že pruský král Bedřich Vilém I. se u císaře přimluví za náboženskou svobodu v českých zemích. Zároveň žádali o rozšíření tohoto požadavku i mezi další protestantské krále. Panovníci toto memorandum vzali na vědomí, ale v intervenci viděli spíše neprospěch pro české evangelíky.

Další snahou o náboženskou svobodu bylo povstání v roce 1732 na Opočensku⁹. Jádrem této rebelie tvořilo sedm obcí opočenského panství, ale zasáhlo i do ostatních panství v jeho okolí. Asi čtyřicet osob od své vrchnosti požadovalo svobodu náboženství. Proti povstalcům zasáhla armáda a opočenská rebelie byla během pár dní rozmetena.

Tyto prvotní záblesky nespokojenosti a dosud stále přežívající nekatolictví akorát dokazovaly, jak silná evangelická tradice v Čechách byla a jak urputně se lidé své víry drželi. Některá místa stále udržovala kontakt se zahraničními českými sbory, anebo přímo se samotnými kazateli později tolerovaných konfesí. Styky se udržovaly hlavně s emigrací drážďanskou a žitavskou, ale také se třemi nově vzniklými českými emigrantskými osadami v Lužici: Velký Hennersdorf, Gerlachsheim, Gebhartsdorf.¹⁰ V 18. století až do tolerance byla víra nekatolíků posilována především evangelickou literaturou dodávanou tajně ze zahraničí, katolíky stále vyhledávanou a zabavovanou.

Za vlády Marie Terezie, která byla konzervativní katoličkou, docházelo k náboženským reformám, ale pouze v katolické oblasti. Její snaha se zaměřovala hlavně na modernizaci církve a odstranění z ní různých přežitků, které jí bránily v rozvoji.¹¹

⁶ BURIAN, Ilja, Jiří MELMUK a Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ. *Evangelíci 1*, s. 15-16.

⁷ MELMUKOVÁ, Eva. *Patent zvaný toleranční*. Praha, 1999, s. 61-63. ISBN 80-204-0741-3.

⁸ BURIAN, Ilja, Jiří MELMUK a Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ. *Evangelíci 1*, s. 17.

⁹ TAMTÉŽ, s. 17-18.

¹⁰ BURIAN, Ilja, Jiří MELMUK a Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ. *Evangelíci 4*, s. 173-174.

¹¹ MEDEK, Zdeněk Jan. *Na slunce*, s. 43-47.

Nekatolíkům v této době občas svitla naděje na svobodu vyznání v nuceném vysídlování¹² do oblasti Sedmíhradska, které Marie Terezie zavedla jako formu trestu při „zatvrzelém“ nekatolictví. Ovšem pro mnohé se to stalo vysvobozením a ne trestem, někteří dokonce sami žádali o odchod, a proto tato forma trestu byla po čase pozastavena. V dobách války nebylo stíhání evangelíků na prvním místě, za to v době míru „věrní pomocníci“ jezuité urputně vyhledávali kacíře a vedli vyšetřování proti nim. A proto zrušení jezuitského řádu roku 1773 vyvolalo velké diskuze a napětí (nejspíš i očekávání) mezi tajnými nekatolíky. Tajní evangelíci nebyli tvořeni jen prostými lidmi, jejich řady byly obohaceny i zástupci inteligence, především učiteli. Až do poslední chvíle se pálily zakázané knihy, probíhala vyšetřování a lidé emigrovali do tolerantnějších zemí.¹³

Největším náboženským reformátorem byl bezpochyby Josef II.¹⁴ Až jeho reformy přinesly náboženskou svobodu. Ještě před vydáním Tolerančního patentu zavedl opatření, která jako by náboženskou svobodu předznamenávala. Byly zrušeny náboženské komise (roku 1780), které měly kacíře vyhledávat a obracet na správnou víru, v březnu následujícího roku zrušil nucené stěhování do Uher a v květnu bylo ukončeno vyhledávání nekatolických knih. Císařovým schválením Tolerančního patentu, 13. října 1781, skončilo období pobělohorské rekatolizace.

18. století celkově, tedy hlavně za Karla VI. a Marie Terezie, nekatolíkům stále nedávalo velké naděje na svobodné vyznávání své víry a tedy jediným řešením byla často pouze emigrace. Nekatolíci z českých zemí většinou odcházeli do Uher, do Slezska nebo do Braniborska.¹⁵ Zatímco emigrace v 17. století, především po bitvě na Bílé Hoře, se týkala šlechty, v 18. století tajně odchází poddaní. A právě církevní sbory těchto zahraničních emigrantů byly jednou z hlavních opor nově vznikajících evangelických sborů u nás.

1. B. Situace v Moravči a okolí

Obec Moraveč se nachází asi 13 km západně od bývalého okresního města Pelhřimov, tedy v kraji Vysočina. Krajina se nachází téměř v 600 m n. m. a je mírně zvlhňná. Podnebí je poměrně nehostinné a větrné. Moraveč bývala, stejně jako Pelhřimov, součástí červenořečického panství,¹⁶ které bývalo majetkem pražského biskupa (později

¹² MELMUKOVÁ, Eva. *Patent*, s. 11-12.

¹³ BURIAN, Ilja, Jiří MELMUK a Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ. *Evangelíci 4*, s. 187-190.

¹⁴ MELMUKOVÁ, Eva. *Patent*, s. 19-20.

¹⁵ TAMTÉŽ, s. 11-12.

¹⁶ Centrem byla Červená Řečice, od Moravče vzdálená asi 21 km.

arcibiskupa).¹⁷ Pelhřimov se ale po husitských válkách od červenořečického panství oddělil a střídal mnoho majitelů. Posledními majiteli byli páni z Říčan, ale pro neshody měšťanů s Karlem Říčanským došlo v roce 1572 vykoupení města z poddanství a v roce 1596 bylo přijato mezi královská města.¹⁸ Obě panství se nacházela v Táborském kraji, stejně jako například panství Horní Cerekev, panství Žirovnice, panství města Jindřichův Hradec, panství Mladá Vožice, panství Červená Lhota.¹⁹

Pelhřimov²⁰ v předtoleranční době byl několikrát obsazen vojskem. Během třicetileté války zde po nějaký čas byli Švédové, v roce 1622 bylo vyplněno císařským vojskem s generálem Dampierrem a nakonec za Marie Terezie zde určitý čas pobývalo pruské vojsko. Sociální a společenské změny, které nastávaly v průběhu 18. století v důsledku reform, postupně měnily životy měšťanů. I na jednotlivé josefínské reformy byly různé ohlasy. Docházelo k rušení kostelů a poutí, ale naopak i k zakládání nových škol. Změny byly provedeny i v cechovní výrobě, která byla již zastaralá a nenapomáhala průmyslovému rozvoji. Postupně se začaly objevovat i první manufaktury. V roce 1848 se pelhřimovští měšťané také přidali k požadavku konstituce.

Informace o Tolerančním patentu se do Táborského kraje dostala dvěma cestami, obě dvě byly samozřejmě neoficiální. Prvně se o Patentu dověděli v obci Zahrádky, která patřila do panství města Jindřichova Hradce. Matěj Kolman byl v Praze pro víru vězněn a po návratu domů všem řekl o důvodu svého propuštění. Zahrádečtí neváhali a vyrazili dokonce i do Bratislavy pro české znění Tolerančního patentu.²¹ Druhá cesta směřovala na panství Červená Řečice, kam se zpráva o nově povolené toleranci dostala díky emigrantovi. Toleranční sbor v Moravci, který později vznikl, byl jediný nejen na červenořečickém panství, ale i jediným v celém Táborském kraji.²²

Podle paměti²³ prvního moravečské faráře Jana Szalatnaye si můžeme představit, jak to před vydáním Tolerančního patentu vypadalo právě zde. Katolický farář z Nové Cerekve,²⁴ Vincenc Josef Rubricius, usilovně vyhledával zakázané knihy a kontroloval dodržování postu. Když někde objevil zakázanou knihu, dotyční museli jít na cerekvickou faru k výslechu, kde zjišťoval jména dalších nekatolíků. Všichni pak byli posláni do Pelhřimova do vězení.

¹⁷ KVÁŠOVÁ, Miroslava. *Pelhřimov*. Praha-Litomyšl, 2008, s. 5. ISBN 978-80-7185-924-6.

¹⁸ TAMTÉŽ, s. 6-7.

¹⁹ *Přihlášky k evangelickým církvím na základě povolení tolerančním patentem v letech 1781-1782, země Čechy, kraj 14. Tábor*. Telč, 2005, s. 4-5.

²⁰ KVÁŠOVÁ, Miroslava. *Pelhřimov*, s. 7.

²¹ *Přihlášky*, s. 6.

²² TAMTÉŽ, s. 7.

²³ HREJSA, Ferdinand (ed.). *Jan Szalatnay a jeho paměti z doby toleranční*. Praha, 1931, s. 44-47.

²⁴ Od Moravče asi 3 km.

Z Moravče to byl např. rychtář Matěj Zavadil a kovář Josef Šváb, a z okolí např. Martin Hana, Václav Průcha, Vít Bíba. Bývalý vězen Martin Hana si později svému, již evangelickému, knězi stěžoval na kruté podmínky pelhřimovského vězení. A proto právě zde po zjištění o existenci Tolerančního patentu vzniká jeden z nejranějších tolerančních sborů, který se díky své vytrvalosti udržel až do dnešních dnů.

2. Toleranční patent

2. A. Obecný význam Tolerančního patentu

Jak jsem již výše zmínila, Toleranční patent byl Josefem II. schválen 13. října 1781. Ale jaké konkrétní důvody vedly císaře k jeho vyhlášení a co přesně znamenal?

Josefovy náboženské reformy se netýkaly jen tolerance pro osoby nekatolického vyznání. Jeho prvotním zájmem bylo, aby vůbec papežovy požadavky nezabraňovaly potřebám a plánům státu - císař si ve svých zemích zajistil svrchovanost nad náboženskými otázkami.²⁵ Další snahy směřovaly k rozbití „barokního tmářství“, např. rušení klášterů bez zaměření na určitou veřejně prospěšnou činnost, rušení náboženských bratrstev, reorganizace sítě kostelů.²⁶ Peníze, které z těchto změn získal, dal do nově zřízeného Náboženského fondu, kterým financoval další náboženské a charitativní reformy. Nový postoj byl zaujat i k farářům a kaplanům, kteří začali pobírat pravidelný plat a ve stáří i penzi, což z nich udělalo něco jako státní úředníky.²⁷ Zároveň byla rozšířena farní síť a výchova nových kněží byla přesunuta do rukou státu (zemské generální semináře) – tato reforma byla velice sporná, a proto samotného Josefa II. o mnoho let nepřežila.²⁸

Josef II., jako rozumově založený člověk osvícenské doby, usiloval o jediné a to především o hospodářskou prosperitu státu.²⁹ Zastával názor tzv. kameralistiky,³⁰ kde je patrný požadavek tolerance, ale ne v plném rozsahu, zároveň totiž v církvi vidí jakousi záruku morálky a pořádku uvnitř státu.³¹ Kromě náboženské svobody považoval pro stát za nezbytné rozvoj zemědělské výroby a zlepšení podmínek venkovského obyvatelstva.³² Toto jeho fyziokratické hledisko ho vedlo, krátce po vydání Tolerančního patentu, k vydání patentu o zrušení nevolnictví.³³ A právě tyto dvě nejdůležitější reformy měly zvýhodnit poddané natolik, že dojde k jeho větší produktivitě a následně k větší ekonomické prosperitě státu.

Co přesně Toleranční patent přinášel? Především byli nekatolíci společensky tolerováni – mohli prodávat a kupovat majetek, zastávat úřady, získávat hodnosti atd.³⁴

²⁵ NEŠPOR, Zdeněk R. *Víra bez církve?: Východočeské toleranční sektářství v 18. a 19. století*. Ústí nad Labem, 2004, s. 28. ISBN 80-86067-92-0.

²⁶ TAMTÉŽ, s. 28-29.

²⁷ TAMTÉŽ, s. 29.

²⁸ TAMTÉŽ, s. 29-30.

²⁹ MELMUKOVÁ, Eva. *Patent*, s. 15.

³⁰ Směr usilující o uplatnění ekonomiky v politice (TAMTÉŽ, s. 15-16.).

³¹ TAMTÉŽ, s. 16.

³² TAMTÉŽ, s. 17.

³³ TAMTÉŽ.

³⁴ NEŠPOR, Zdeněk R. *Víra*, s. 33.

Toleranční patent v oblasti víry přinášel pouze toleranci, rozhodně ne zrovnoprávnění s katolicismem, ten si i nadále udržel své vedoucí postavení.³⁵ Tolerance se ani nevztahovala na všechna nekatolická vyznání, bylo povoleno pouze luterství (augsburská konfese),³⁶ reformovaní (helvétská konfese – viz. níže) a pravoslaví.³⁷ Z počátku se, někde i záměrně, jeho význam zkresloval. Například i milčický rychtář F. J. Vavák jej interpretoval jako patent týkající se pouze nově příchozích cizinců a nikoliv domácího obyvatelstva.³⁸ Pro celé habsburské země nebyl vydán jednotný Toleranční patent, ale každá země měla jinou variantu tohoto textu, a to především díky svému odlišnému historickému vývoji.³⁹ Ve východní části monarchie určitá náboženská svoboda přece jen existovala, takže Patent významnější změny přinášel pro část západní, kde se vyskytovaly převážně dvě tolerované církve, luteránství a reformovaní.⁴⁰

Toleranční patent stanovoval i jasné podmínky pro nově založené nekatolické sbory, které byly pro nekatolíky značně ekonomicky nevýhodné. Nejdůležitější podmínkou byl dostatečný počet nekatolíků – na určitém místě se ke stejné nekatolické konfesi muselo přihlásit 500 nekatolíků (plnoletých) anebo 100 rodin.⁴¹ Další podmínkou byla ekonomická samostatnost sboru. Na vlastní náklady museli živit svého pastora, ale zároveň museli dál platit štolové poplatky i katolickému faráři, pokud měli zájem o vlastní školu, museli ji vybudovat opět na vlastní náklady, a s tím museli být schopni platit i svého vlastního učitele.⁴² Na vlastní náklady si mohli postavit i modlitebny, ty ale nesměly mít tradiční podobu kostelů a nesměl do nich být přístup z žádného veřejného prostranství, nesměly mít

³⁵ TAMTÉŽ, s. 33.

³⁶ Augsburská konfese byla sepsána v roce 1530 vitemberskými bohoslovci – Luther, Melanchton, Bugenhagen, Jonáš. Vznikla jako obrana víry německých evangelíků na říšském sněmu v Augsburgu. Císařem Karlem V. byla přijata. Samotné augsburské konfesi předcházelo Lutherových 17 švabašských článků, tyto články byly později doplněny a nazývají se články torgavské. Z těchto torgavských článků pak Melanchton sepsal Apologii, která se stala veřejným vyznáním německých evangelíků a byla bez výhrad schválena i Luterem. Konfese byla rozdělena na 4 části: 1) předmluva, 2) první část vlastní konfese – hlavní články víry, 21 článků, 3) druhá část konfese – články o nešvarech v církvi, 7 článků, 4) epilog. (*Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. 2. díl.* Praha, 1889, s. 1028-1029.)

³⁷ Pravoslaví se většinou vyznává ve východních částech Evropy. Klade důraz na neporušené zachování Kristova učení a apoštolů. Tato církev své učení formovala na 7 koncilech (4. – 8. století). Rozdíly mezi západní (katolickou) a východní (řeckou) církví se stále prohlubovaly až v 11. století došlo k jejich úplnému rozchodu. (*Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. 20. díl.* Praha, 1903, s. 583-584.)

K tomu též viz NEŠPOR, Zdeněk R. *Víra*, s. 34.

³⁸ TAMTÉŽ, s. 34-35.

³⁹ MELMUKOVÁ, Eva. *Patent*, s. 31-32.

⁴⁰ TAMTÉŽ, s. 35.

⁴¹ NEŠPOR, Zdeněk R. *Víra*, s. 33.

⁴² TAMTÉŽ, s. 33-34.

věž ani zvon.⁴³ Ovšem ani tato znevýhodnění evangelíky neodradila od založení svých sborů a využití toužebně očekávané tolerance.

2. B. Vyhlášení Patentu a bezprostřední následky

Císař si zajisté byl vědom náboženské nejednoty v zemi, ať díky stíhání jednotlivých nekatolíků anebo díky hromadným žádostem o náboženskou svobodu (např. hromadná žádost moravských evangelíků z Nosislavska).⁴⁴ Proto Josef II. hned po nástupu na trůn začal tuto otázku neprodleně řešit. Zajímal se o skutečný stav náboženství v zemi a měl snahu problém efektivně řešit, ale jeho pokrokovým snahám zabraňovala dvorská kancelář, která si udržovala spíše konzervativní postoj.⁴⁵ Žádostí o náboženskou svobodu ovšem přibývalo a hrozilo, že situace nebude již nadále udržitelná.⁴⁶ Císař Toleranční patent prosadil, viděl v něm prostředek k udržení klidu. 6. října bylo jeho vyhlášení předmětem jednání ve státní radě a 13. října do česko-rakouské dvorské kanceláře dorazil dopis s císařovým rozhodnutím.⁴⁷ Konečná verze Patentu byla ve státní radě upravena 20. října a českým zemským guberniím byl přijat 30. října.⁴⁸

Vyhlásování Tolerančního patentu v Čechách a na Moravě probíhalo trochu netradičně. Normálně by měl být lidem předán úřední cestou a to až k nejnižším vrstvám, tedy by byl oznámen zemským guberniím, odtud by zpráva šla ke krajským úřadům a ty by je předaly jednotlivým panstvím, statkům a královským městům.⁴⁹ Ovšem v případě Tolerančního patentu došlo k problému. Byl oznámen zemským guberniím, pak krajským hejtmanům a zde se předávání zprávy zarazilo.⁵⁰ Někde informace pokračovala dál, jinde se zas rozeběhla až po několika měsících, ale neohlášen asi zůstal jen na Domažlicku.⁵¹ Takže zpráva o náboženské svobodě se velice těžko dostávala k těm, kteří na ni nejvíce čekali – venkovským nekatolíkům. Záměrem této desinformace nejspíš bylo „utišení“ těch nejradikálnějších a udržení pořádku. Zpráva o Tolerančním patentu se však přece jen roznesla a to i do míst, do kterých se to ani nepředpokládalo (např. Boskovice na Olomoucku).⁵²

⁴³ TAMTÉŽ, s. 34.

⁴⁴ MELMUKOVÁ, Eva. *Patent*, s. 23-24.

⁴⁵ TAMTÉŽ, s. 27.

⁴⁶ TAMTÉŽ, s. 29.

⁴⁷ TAMTÉŽ, s. 30.

⁴⁸ TAMTÉŽ, s. 31.

⁴⁹ TAMTÉŽ, s. 96.

⁵⁰ TAMTÉŽ.

⁵¹ NEŠPOR, Zdeněk R. *Víra*, s. 35.

⁵² MELMUKOVÁ, Eva. *Patent*, s. 100.

Přihlášky měly být skládány osobně před úředně stanovenou komisí a jejich činnost byla předpokládána do konce léta 1782 (roku milosti).⁵³ Ale dodatečné přihlášky z míst, kde se o Patentu dozvěděli déle, existenci komisí prodloužily. Nekatolíků stále přibývalo a ze strachu z jejich převahy byl vydán dekret z 15. prosince 1782, který ukončoval rok milosti.⁵⁴ Na mnoha místech se ale teprve touhle dobou dozvídali o existenci Tolerančního patentu, a proto když se chtěli od roku 1783 přihlásit k evangelické církvi a byli odmítnuti kvůli ukončení roku milosti, lidé se bouřili.⁵⁵ Proto byla zavedena šestinedělní cvičení v katechismu katolické církve (dekretem z 21. února 1783), neboť až po jeho absolvování mohl dotýčný přestoupit k evangelické církvi.⁵⁶ Tato cvičení zůstala povinná po celou první polovinu 19. století.

Téměř okamžitě po rozšíření Tolerančního patentu došlo mezi lidmi k nepokojům, a proto musel být opatřen upřesňujícími předpisy.⁵⁷ Předpis z 21. dubna 1782 vyvracel pověru, že by snad panovník sám konvertoval a že si přestup poddaných přeje, druhé nařízení připomínalo, že nejde jen odstoupit od katolické církve, ale že každý odstoupivší se musí k nějaké tolerované církvi zase přihlásit (tedy neexistoval stav bez vyznání).⁵⁸

Nepokoje mezi obyvatelstvem nastaly hned po přihlášení její nekatolické části. Lidé se navzájem hanobili, či víra je teď ta správná, a někdy ta mezilidská netolerance vystupňovala natolik, že docházelo k rozpadu nábožensky smíšených rodin.⁵⁹ Největším svárem mezi katolíky a nekatolíky se ukázala být otázka pohřbu. Katolíci byli razantně proti pohřbívání nekatolíků do posvěcené půdy a díky tomu při těchto příležitostech docházelo i k násilným střetům mezi oběma skupinami.⁶⁰ Tyto nepokoje se většinou daly vyřešit pouze založením jiného nekatolického hřbitova.

Jak jsem již výše zmínila, Toleranční patent se po území Čech, Moravy a Slezska šířil spíše neoficiální cestou. Do Moravče se zpráva o jeho vydání dostala⁶¹ velmi zvláště. Na červenořečické panství, jehož součástí bývala i Moraveč, zprávu přinesl berlínský emigrant Antonín Kubeš. Antonín Kubeš, dříve římskokatolický kostelník, se i přes zákaz evangelíků v zemi občas vracel do rodných míst a navštěvoval své přátele. Při jedné z návštěv (zima 1781) jim oznámil existenci Tolerančního patentu, takže v těchto místech se evangelíci hlásili

⁵³ TAMTÉŽ, s. 102, 111.

⁵⁴ TAMTÉŽ, s. 112.

⁵⁵ TAMTÉŽ, s. 113.

⁵⁶ TAMTÉŽ.

⁵⁷ NEŠPOR, Zdeněk R. *Víra*, s. 37.

⁵⁸ TAMTÉŽ.

⁵⁹ TAMTÉŽ, s. 45.

⁶⁰ TAMTÉŽ, s. 47-48.

⁶¹ MELMUKOVÁ, Eva. *Patent*, s. 105-106.

již na konci roku 1781. Jeho zpráva nepřinášela přesné znění Patentu ani informaci o potřebě určení konfese, ale lidé již věděli, že mohou svobodně vyznávat svou „pravou“ víru a že čtení jejich knih již není trestné.

3. Vznik sboru v Moravči a jeho počáteční léta (do roku 1800)⁶²

3. A. Počátky sboru

Rozdělení nově se přihlašujících evangelíků na luterány (augsburská konfese – viz. výše) a reformované (helvétská konfese – viz. níže) lidem činilo nemalé problémy. Většina evangelíků se chtěla přihlásit k husitům nebo českým bratřím tedy k různým formám odkazu české reformace, ale to Toleranční patent nedovoloval.⁶³ Takže konečné zařazení evangelíků do jedné z povolených konfesí často záviselo na duchovenských komisařích.

Stejně to bylo i u nově se hlásících evangelíků v Moravči a okolí. Jimi vyslaní zástupci totiž žádali „... *pastora své staročeské evangelické bratrské víry...*“.⁶⁴ Podle dvorského dekretu z 21. února 1782 všichni, kteří se hlásili k nějaké formě české reformace, měli být zapsáni pod tolerovanou luterskou církev.⁶⁵ A proto na počátku tolerančního období vypadalo, že se hlásí více luteránů. Větší množství luteránů způsobovalo i to, že nekatolíci se hlásili prostě k evangelické církvi, nekladli důraz na konfesní rozdělení, a v Německu „evangelická církev“ znamenala „luterská“.⁶⁶ Když se nekatolíci dověděli i o potřebě konfesního rozdělení, znejistili a opět nevěděli, která víra je ta „pravá“. Po bližším poznání obou konfesí začala převažovat helvétská, protože ta měla v praxi blíž k české reformaci, takže v dalších letech docházelo v přehlašování obcí nebo pouze jednotlivců a následně pak k dělení daného sboru.⁶⁷

V Moravči se podle prvních přihlášek nekatolíci hlásili pouze k evangelické církvi, ale po zjištění důležitosti příslušné konfese se na nabádání Antonína Kubeše, který zprávu o Tolerančním patentu do těchto míst vůbec donesl, všichni u komise v Červené Řečici hlásili k helvétské konfesi.⁶⁸ Ale co vlastně znamenala?

Helvétská konfese⁶⁹ byla sepsána reformovaným bohoslovcem J. Bullingerem na žádost falckého kurfiřta Bedřicha III. Pobožného roku 1566. Toto vyjádření helvétské konfese si vyžádal jako obhajobu svého reformovaného vyznání na obranu na říšském sněmu v Augšpurku roku 1566, který zahájil císař Maxmilián II. Helvétská konfese své učení opírala

⁶² Rok 1800 jsem jako rozdělující mezník vybrala proto, že na přelomu století došlo již k jistému ustálení a nově vzniklé toleranční sbory již nějak fungovaly.

⁶³ MELNUKOVÁ, Eva. *Patent*, s. 149.

⁶⁴ TAMTÉŽ, s. 150.

⁶⁵ TAMTÉŽ.

⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 153.

⁶⁷ TAMTÉŽ, s. 152-153.

⁶⁸ HREJSA, Ferdinand (ed). *Jan Szalatnay*, s. 50-51.

⁶⁹ *Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. 11. díl.* Praha, 1897, s. 89-90.

především o Bibli a hodně vycházela z učení Kalvína.⁷⁰ J. Bullinger své učení shrnul do 30 článků: zdůrazňování Písma svatého jako jediného zdroje křesťanského učení, zamítání obrazů Boha, Krista i svatých, poklona a vzývání náleží pouze Bohu, učení také o svobodné vůli v rozhodování každého člověka, názor o predestinaci,⁷¹ k ospravedlnění se dojde pouze vírou a to jen pravou a skutečnou, jedinou hlavou církve je Kristus a přijímání má být pod obojím způsobem. Oproti augsburskému vyznání,⁷² kde jedinou autoritou měla být Bible, byla reformovaná církev přísnější i ve vnějších projevech – kostely neměly oltář, nebyly honosně zdobené a nebyly nevykonávány žádné obřady. Během večeře Páně věřili pouze symbolicky v přítomnost těla a krve Krista a zvláštní důraz byl kladen na praktické křesťanství. Reformovaná církev se rozšířila ve Švýcarsku, Anglii, Skotsku, Holandsku, Francii atd.

Jak se již výše zmiňuji, první přihlášky z Moravče a okolí byly pouze k evangelické církvi (bez určení ke konfesi), a novocerekevický farář Rubricius je datuje již k 10. 1. 1782.⁷³

Nejvíce evangelíků se přihlásilo v samotné Moravči. Jednalo se o 6 rodin, ale celkově o 29 osob a 14 malých dětí. Zmíněných 6 rodin jsou pouze celé rodiny hlásící se k evangelictví – Soukupovi čp. 10, Roučkovi čp. 10, Augustovi čp. 12, Zavadilovi čp. 14, Soukupovi čp. 16 a Švábovi čp. 29 a ti dokonce chtěli i své děti vychovávat v evangelickém náboženství. Ovšem počet 29 osob zahrnoval i vdovce a jednotlivce, kteří se k evangelictví přihlásili sami, bez zbytku rodiny. Druhou obcí s největším počtem přihlášených evangelíků byla Litohošť.⁷⁴ Zde se přihlásily 3 celé rodiny – Soukupovi čp. 3, Bíbovi čp. 3, Korpejsovi čp. 17. Dohromady 7 osob a 9 malých dětí. V Pejškově⁷⁵ se přihlásily také 3 rodiny – Bíbovi čp. 2, Bíbovi ml. čp. 2, Matouškovi čp. 8 – ale s celkovým počtem 6 osob a 7 malými dětmi. V Peklůvku⁷⁶ se přihlásila pouze 1 rodina – Havlíčkovi čp. 3 – 3 osoby a 3 malé děti. Nejmenší počet osob se přihlásil z Markvarce,⁷⁷ pouze jediná žena Mariana Roubicová čp. 13. Celkem se tedy na začátku roku milosti přihlásilo 46 osob a 33 malých dětí (13 úplných

⁷⁰ Jan Kalvín (1509-1564) se narodil v Picardii a během života se věnoval humanistickým a právnickým studiím. Z náboženských důvodů odešel do Basileje, kde roku 1536 vydal svou stěžejní teologickou práci *Religionis christianae institutio*. Roku 1536 odešel do Ženevy a zde s kazatelem Vilémem Farelem hlásal reformační nauku. Kalvín se zaměřoval na mravnost a následně na větší kázeň. Ze Ženevy byl opozicí na pár let vyhnán, ale pak se vrátil a z města se pokusil vytvořit vzorové křesťanské město. Ženevská ústava z roku 1541 měla presbiteriánsko-demokratický charakter. (KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve III*. Olomouc, 1993, s. 322-323. ISBN 80-7067-285-4.)

⁷¹ Názor, že Bůh již předem určil, kdo bude spasen - okruh vyvolených je předurčen.

⁷² *Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. 21. díl*. Praha, 1904, s. 395.

⁷³ *Přihlášky*, s. 10-11.

⁷⁴ Od Moravče asi 4 km.

⁷⁵ Od Moravče asi 7 km.

⁷⁶ Od Moravče asi 1 km.

⁷⁷ Od Moravče asi 3 km.

rodin). Přihlášky evangelíků z Moravče a okolí byly jediné z celého červenořečického panství.

Podle výkazu k 30. 6. 1782⁷⁸ bylo nekatolíků na červenořečickém panství již mnohem více. Většina nekatolíků byla stále zapsána pod názvem husité. Vedle výše zmíněných obcí se nekatolíci přihlásili také z: Červená Řečice (4), Křelovice⁷⁹ (2), Leskovice⁸⁰ (26), Bitětice⁸¹ (6), Čakovice⁸² (55), Těchoraz⁸³ (2), Dehtáře⁸⁴ (6), Strměchy⁸⁵ (12), Střítež pod Křemešníkem⁸⁶ (2), Žirov⁸⁷ (14), Zachotín⁸⁸ (2), Olešná⁸⁹ (6), Hojkovy⁹⁰ (4).⁹¹ I s nejsilnější Moravčí (80) a tradiční Litohoští (31), Pejškovem (25), Peklůvkem (7) a Markvarcí (7) se celkem jednalo o 291 osob „husitského“ vyznání (později se hlásili k helvétské konfesi). Na panství se vyskytovaly i osoby augsburského vyznání, ale těch bylo ve srovnání s „husity“ podstatně méně – Červená Řečice (1), Svěpravice⁹² (1), Střítež pod Křemešníkem (2), Zachotín (3), Olešná (1), Hojkovy (1) – celkem tedy 9 osob. Duchovenským komisařem pro červenořečické panství byl chýnovský děkan Vojtěch Vimberský.

Přírůstky z počátku srpna 1782⁹³ evidovaly v okolí Moravče 7 nových přírůstků – Nová Cerekev (4), Markvarec (2), Litohošť (1). Duchovenský komisař Fabian Hlaváč, děkan v Bechyni, zároveň poznamenal, že v těchto místech zatím není žádný pastor, ale modlitebna se má stavět v Čížkově⁹⁴ (statek Nová Cerekev).

Na konci roku 1782⁹⁵ došlo k dalšímu navýšení počtu evangelíků na červenořečickém panství. V Červené Řečici, Bitětích, Olešný a Hojkovách se počet nekatolíků navýšil pouze o jednoho jedince. Ve Stříteži pod Křemešníkem a v Moravči došlo k navýšení po 4 osobách, v Zachotíně a Strměchách po 6 a v Leskovicích se celkový počet nekatolíků zvětšil o 7 osob.

⁷⁸ *Přihlášky*, s. 20-21.

⁷⁹ Od Moravče asi 25 km.

⁸⁰ Od Moravče asi 2 km.

⁸¹ Od Moravče asi 12 km.

⁸² Od Moravče asi 10 km.

⁸³ Od Moravče asi 19 km.

⁸⁴ Od Moravče asi 20 km.

⁸⁵ Od Moravče asi 22 km.

⁸⁶ Od Moravče asi 24 km.

⁸⁷ Od Moravče asi 26 km.

⁸⁸ Od Moravče asi 27 km.

⁸⁹ Od Moravče asi 19 km.

⁹⁰ Od Moravče asi 26 km.

⁹¹ Počty přihlášených nekatolíků v závorkách u jednotlivých obcí jsou součty mužů i žen z dané obce.

⁹² Od Moravče asi 22 km.

⁹³ *Přihlášky*, s. 22.

⁹⁴ Od Moravče asi 5 km, nachází se uprostřed výskytu evangelíků v kraji (z této obce se však žádný nepřihlásil).

⁹⁵ *Přihlášky*, s. 24.

Onšovice⁹⁶ se vyskytly nově s počtem 2 členů a Svépravice s 1. Celkem se tedy na panství ke konci roku nacházelo 325 evangelíků. Na celém panství se už neevidoval žádný věřící augsburské konfese.

Do později vzniklého evangelického sboru v Moravči (1783)⁹⁷ ovšem patřili i nekatolíci z obcí, které spadaly do jiného správního celku. Jsou to obce Bor,⁹⁸ Ondřejov⁹⁹ a Střítež,¹⁰⁰ které patřily pod božejovské dominium, Ctiboř,¹⁰¹ Lidmaň¹⁰² a Markvarec pod Žirovnici a Černovice,¹⁰³ Častonín,¹⁰⁴ Lipice,¹⁰⁵ Myslotín¹⁰⁶ a Vyskytná¹⁰⁷ pod Pelhřimov, Arnešovice¹⁰⁸ a Útěchovičky¹⁰⁹ pod Hořepník¹¹⁰ a samostatné správní celky jako jsou Kamenice nad Lipou,¹¹¹ Mladá Vožice,¹¹² Neustupov¹¹³ (s Vinduškovým mlýnem) a Nová Cerekev.¹¹⁴

Kdybychom se vrátili zpět k situaci na konci roku 1782, kdy červenořečické panství mělo 325 osob nekatolického vyznání, a připočetli k tomu nekatolíky z míst spadajících pod jinou správu, tedy za Hořepník 17 „husitů“, Novou Cerekev 8 osob augsburského vyznání, Neustupov 11 osob augsburského vyznání, Božejov¹¹⁵ 37 „husitů“, Pelhřimov 52 a 37 osob augsburského vyznání, Žirovnice 2 a Černovice 25 „husitů“, zvýšil by se počet tzv. husitů o 133 osob (56 osob augsburského vyznání) na celkových 458.¹¹⁶ Budeme-li vycházet z těchto údajů, můžeme soudit, že ani na konci roku milosti se v okolí Moravče k evangelickému vyznání nehlásil dostatečný počet nekatolíků stejné konfese k založení sboru. Jak je možné, že sbor nakonec doopravdy vznikl?

⁹⁶ Od Moravče asi 22 km.

⁹⁷ Některé prameny jako rok vzniku moravečského sboru uvádějí až rok 1784.

⁹⁸ Od Moravče asi 8 km.

⁹⁹ Od Moravče asi 11 km.

¹⁰⁰ Od Moravče asi 10 km.

¹⁰¹ Od Moravče asi 23 km.

¹⁰² Od Moravče asi 5 km, Lidmáňka asi 4 km.

¹⁰³ Od Moravče asi 11 km.

¹⁰⁴ Od Moravče asi 26 km.

¹⁰⁵ Od Moravče asi 11 km.

¹⁰⁶ Od Moravče asi 13 km.

¹⁰⁷ Od Moravče asi 28 km.

¹⁰⁸ Od Moravče asi 18 km.

¹⁰⁹ Od Moravče asi 9 km.

¹¹⁰ Od Moravče asi 15 km.

¹¹¹ Od Moravče asi 14 km.

¹¹² Od Moravče asi 35 km.

¹¹³ Od Moravče asi 60 km.

¹¹⁴ *Přihlášky*, s. 25-26.

¹¹⁵ Od Moravče asi 12 km.

¹¹⁶ *Přihlášky*, s. 24-25.

Ani údaje¹¹⁷ prvního moravečského faráře Jana Szalatnaye nám nedávají dohromady 500 duší. Na červenořečickém panství navíc uvádí obce Kocourkovy Lhotky, Jilcovy Lhotky a Jiříčky – tedy na celém panství 361 evangelíků. Z božejovského panství se navíc objevuje obec Ústrašín¹¹⁸ a dohromady zde mělo být 36 evangelíků a pelhřimovské panství bylo rozšířeno o obec Jankovice¹¹⁹ a dohromady se na celém panství mělo vyskytovat 85 evangelíků. Ani zde celkový počet – 482¹²⁰ – není dostatečný pro založení sboru, ale přesto v roce 1783 sbor vzniká. Moravečský sbor, stejně jako mnoho jiných (např. Horní Dubenky, Horní Vilémovice, Habřina atd.), byl povolen cestou „milosti“, která byla sborům umožněna především kvůli uklidnění a konsolidaci poměrů.¹²¹

V roce 1783 se přihlášení k jedné z evangelických církví trochu ztížilo. Rok milosti skončil a každý, kdo se chtěl nyní přihlásit k evangelické církvi, musel absolvovat šestinedělní cvičení¹²² v katechismu katolické církve (ustanovené dvorským dekretem z 21. února 1783). Polovinu nákladů hradil přestupující a polovinu katolický farář. Tento způsob přestupu k evangelické církvi byl jedinou možnou cestou po celou první polovinu 19. století. Je tedy jasné, že nových věřících do později založeného moravečského sboru přicházelo již méně.

První pokus moravečských o získání faráře proběhl již v létě 1782.¹²³ Úředníci moravečským poradili, ať si radši najdou faráře augsburského vyznání, protože faráře helvétského vyznání, který by mluvil česky, najdou opravdu těžko. Byl jim doporučen slezský Těšín a tak dva zástupci budoucího moravečského sboru (Vojtěch August z Moravče a Tomáš Hána z Čakovic) se vydali na cestu. Ovšem tam viděli všechny ty nazdobené sochy a honosné obřady a uznali, že takovou víru ani kazatele nechtějí.¹²⁴ Rozhodli se hledat kazatele, „ ... *kteřý by jim podle smyslu Jana Amosa Komeniusa svatou večeří Páně pod lámáním chleba posluhoval ...* “. ¹²⁵

Dozvěděli se, že některé sbory získali helvétské kazatele z Uher¹²⁶ a nejbližší se měl nacházet v Soběhradech (berounský kraj, konopištské panství). Kazatel Samuel Galambossi je navštívil a poradil jim obrátit se na Kounu (chrudimský kraj, richenburské panství), zde se

¹¹⁷ HREJSA, Ferdinand (ed.). *Jan Szalatnay*, s. 58-59.

¹¹⁸ Od Moravče asi 9 km.

¹¹⁹ Nejspíše se jedná o dnešní obec Jankov u Vyskytné, která se nachází 30 od Moravče.

¹²⁰ Do seznamu nebyly počítány děti do 12 let.

¹²¹ BURIAN, Ilja, Jiří MELMUK a Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ. *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě 2*. Praha, 1995, s. 62. ISBN 80-85942-11-9.

¹²² MELMUKOVÁ, Eva. *Patent*, s. 113.

¹²³ BURIAN, Ilja, Jiří MELMUK a Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ. *Evangelíci 1*, s. 48.

¹²⁴ HREJSA, Ferdinand (ed.). *Jan Szalatnay*, s. 51.

¹²⁵ TAMTÉŽ.

¹²⁶ TAMTÉŽ, s. 51-53.

nacházel prozatímní superintendant František Kováč, který do Čech povolával duchovní z Uher. Když do Kouny dorazila moravečská žádost o kazatele, bylo tam už sedm jí předcházejících (Čermenská, Krakovanská, Ranenská, Nebuželská, Lipštatská, Vysocká, Hradištská). Požadovaných osm kandidátů bylo sehnáno přes superintendenciální úřad v Miškolci a přes profesory na vysoké škole v Šarišském Potoku (Sárospatak).

Zde studoval i Jan Szalatnay, který když se doslechl o situaci v Čechách, přihlásil se jako dobrovolník k odchodu do Čech svému profesorovi. Dobrovolníci se na vysoké škole rozloučili a v Miškolci je superintendant Szalay ordinoval. Zvolili si, do jakých míst v Čechách půjdou a odjeli do Kouny, zde čekali, než si pro ně z vyvolených míst přijeli. Pro Jana Szalatnaye si přijeli Josef Šváb (kovář z Moravče), Josef Jonáš (ze Žirova) a Tomáš Hána (z Čakovic). Do Moravče dorazili 18. prosince 1783. Během cesty se rovnou zastavili v Červené Řečici, kde Jan Szalatnay zanechal svůj pas a průvodní list, které následně poslali na krajský úřad do Tábora a odsud na gubernium.¹²⁷

Jan Szalatnay¹²⁸ se narodil 28. října 1758 asi v Miškolci. Otec se údajně jmenoval Ondřej a byl kloboučníkem, matka se jmenovala Kateřina a v době Janova odchodu do Čech byla již vdovou a Jan byl jejím jediným synem. Gymnázium vystudoval patrně v Miškolci a poté bohosloví v Šarišském Potoku. Szalatnayova rodina byla zemanského původu, šlechtictví získali od Ferdinanda III. v roce 1639 a Leopoldem I. v roce 1693 bylo potvrzeno. Od Samuela Szucse, který navštívil Čechy a seznámil se s danou situací, se dozvěděl o potřebě kazatelů do Čech a s ním také jako jeden z dobrovolníků do Čech odchází. V Moravči se poměrně rychle zabydlel a k jeho sepětí s českou zemí nemálo napomohla Lidmila Marešová z Kolína. Byla to schovanka u reformovaného kazatele Szeremleye ve Velimi a s Janem Szalatnayem ve svých 17 letech, 3. srpna 1785, spojila životní cestu. Hned následujícího roku se jim narodila první dcera Alžběta, o další dva roky později dcera Johana a v roce 1790 první syn Gerson. Koncem následujícího roku se narodila dcera Lidmila, v roce 1793 syn Jan, v roce 1795 syn Josef a v roce 1798 dcera Kristýna. Jako poslední se narodila dcera Josefa v roce 1806. Jan Szalatnay se snažil být i literárně činný - jednalo se především o jeho kázání k různým příležitostem, např. kázání vánoční z roku 1790, novoroční kázání k 1. lednu 1791 a kázání ke dni korunovace Leopolda II. (všechna tato kázání se dochovala v rukopisné podobě). Ale tiskem vydal jen jedinou knihu *Modlitby křesťanské* a to v roce 1820 v Jindřichově Hradci u Josefa Landfrasa. Počet nekatolíků stoupal a tak od roku 1788 jezdil Jan Szalatnay vykonávat bohoslužby i do Strměch (každou druhou neděli), kde sice také

¹²⁷ TAMTÉŽ, s. 53-55.

¹²⁸ TAMTÉŽ, s. 8-27.

nebylo 500 duší, ale mnoho jich k této hranici nechybělo. A tak k sobě měl moravečský sbor i jednu filiálku. Jan Szalatnay umírá 19. října 1827 na souchotiny. Se svou manželkou byl pohřben na místním hřbitově v Moravči a moravečský kazatelský úřad po něm převzal jeho syn Jan Szalatnay ml.

Ale vraťme se na konec roku 1783, kdy Jan Szalatnay do Moravče přijel. Ubytován byl u sedláka Bartoloměje Nováka, kde dostal pouze malou komůrku vedle maštale. Když od gubernia přišlo povolení k vykonávání bohoslužeb, začalo se k tomuto účelu hledat vhodné místo. První bohoslužba se konala ve stodole Bartoloměje Nováka 29. února 1784. Maďarský kazatel svá první kázání psal v maďarštině a pak je podle slovníku a pravidel češtiny slovo od slova překládal, dokud se česky nenaučil.¹²⁹

Aby moravečský sbor měl i nějaké své vnitřní vedení, bylo stanoveno dvanáct starších: Matěj Zavadil (Moraveč), Martin Dvořák (Moraveč), Václav Šikýř (Moraveč), Jan Bíba (Litohošť), Martin Hána (Peklůvko), Matěj Stejskal (Leskovice), Tomáš Blažek (Ondřejov), Tomáš Větrovský (Střítež), Tomáš Kubiska (Markvarec), Vít Bíba (Pejškov), Matouš Straka (Myslotín) a Vojtěch Maleček (Červená Řečice).¹³⁰ Být starším neslo i určité povinnosti – měli být poctivými, pobožnými a pilnými ve víře a tím všem jít příkladem, společně s kazatelem měli ostatní v případě nutnosti nabádat k poctivému životu, měli se v budoucnu starat o faru, školu a hřbitov a o živění faráře i učitele a v případě nemohoucnosti faráře měl nad vším pořádkem dohlížet kurátor starších.¹³¹

Ještě roku 1784 začali řešit, kde bude stát modlitebna, fara, hřbitov i škola.¹³² Jako nejvhodnější byla vybrána část pole Víta Soukupa. Farář podal žádost o vyměření místa pro faru, modlitebnu a hřbitov na krajský úřad a 26. dubna do Moravče přijel krajský hejtman, červenořečický direktor, dva radní z magistrátu města Pelhřimova a farář Rubricius z Nové Cerekve. Místo bylo vyměřeno a jako první se začalo stavět bydlení pro faráře. Bylo postaveno ze dřeva, ale protože bylo syrové a příliš brzy se dalo omazat, příbytek začal hnit a v roce 1789 se první dva pokoje musely přestavět z kamene.¹³³ V roce 1794 bylo vymezeno i místo pro hřbitov, které bylo hned i ohrazeno.¹³⁴

Následujícího roku, tedy 1785, byla započata stavba modlitebny. Kámen i dřevo dodali místní ze svého a na to, co bylo potřeba zakoupit, udělali sbírku. Za přítomnosti čtyř

¹²⁹ TAMTÉŽ, s. 55-57.

¹³⁰ TAMTÉŽ, s. 60-61.

¹³¹ TAMTÉŽ, s. 61.

¹³² TAMTÉŽ, s. 61-62.

¹³³ TAMTÉŽ, s. 63-64.

¹³⁴ TAMTÉŽ, s. 65.

duchovních (Samuel Galambossi ze Soběhrad, Ondřej Kováč ze Kšel, Ondřej Szegö z Krakovan, Štěpán Berety z Velenic) byla modlitebna 6. listopadu 1785 vysvěcena.¹³⁵ Vzhled modlitebny odpovídal toleranční době. Již Toleranční patent udával, jak toleranční modlitebna nesmí vypadat. Většinou se jednalo o přízemní stavby klasicistního stylu s obdélníkovým půdorysem. Vchod býval uprostřed delší strany – vzhledově modlitebna připomínala obyčejný dům, ale to bylo často dáno dovednostmi a zkušenostmi venkovských zedníků.¹³⁶ Věž k moravečskému kostelu byla přistavěna až v roce 1876 a vchod nadále zůstal uchován na delší obvodové straně, ale byl dán na stranu z ulice (předtím vchod ze zadu, od hřbitova). První rekonstrukce chrámu i věže proběhla v roce 1931, další v 60. letech a poslední proběhla v roce 1993-1996.¹³⁷ Současný vzhled kostela je velice skromný: uprostřed se nachází stůl Páně a kolem jsou rozestavěny lavice pro věřící, po kratších obvodových stranách jsou empory (na jedné jsou varhany a na druhé je místo pro pěvecký sbor – viz. příloha), stejně jako v jiných reformovaných kostelech, ani v moravečském se nenacházejí žádné sochy, obrazy, svíce ani kříže,¹³⁸ stěny jsou zdobeny pouze citáty z Bible.

Jediné, co ještě tolerančnímu sboru v Moravči chybělo, byla škola. Ale ani tento nedostatek dlouho nečekal na svoje odstranění. Učit se v Moravči začalo 5. září 1785. V prvních letech po vydání Tolerančního patentu bylo v Čechách a na Moravě založeno asi 50 nekatolických škol (škola bylo více než nekatolických sborů, protože tam, kde se nepřihlásil dostatečný počet nekatolíků pro založení sboru, vznikla alespoň nekatolická škola).¹³⁹ V Moravči se nejprve učilo ve farním čeledníku, dřevěná škola byla postavena až v roce 1787-1788 a vydržela pouhých 22 let, kdy kvůli vlhkosti musela být přestavěna na kamennou (1810). Prvním učitelem byl Josef Šimanovský ze Svěpravic a učitelem byl 10 let. Druhý učitel, Vojtěch Hering, v Moravči učil 4 roky, třetím učitelem byl Jakub Kříž a zde učil 6 let a posledním učitelem, kterého nám Szalatnayovi paměti uvádí, byl Václav Lukášek.¹⁴⁰ Podle studie Zdeňka Martínka, ke které jako podklady sloužily souhrnné fase sestavené pelhřimovským vikářem v březnu 1790, Josef Šimanovský měl hlášeno 89 žáků, z čehož docházelo jen 56 žáků (1. třída 38, 2. třída 18), předchozí rok jich mělo docházet 42. Fase

¹³⁵ TAMTÉŽ, s. 64.

¹³⁶ NEŠPOR, Zdeněk R. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha, 2009, s. 44. ISBN 978-80-7017-129-5.

¹³⁷ TAMTÉŽ, s. 297-298.

¹³⁸ Toto přesvědčení vychází z kalvinismu.

¹³⁹ HAVELKA, Emanuel. *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*. Praha, 1910, s. 18.

¹⁴⁰ HREJSA, Ferdinand (ed.). *Jan Szalatnay*, s. 66-82.

dále uvádějí, že většina žáků měla předepsané učebnice a výuka probíhala v češtině.¹⁴¹ Školní tradice se v Moravci udržela až do roku 1977, kdy byl zrušen tehdy už jen první stupeň základní školy.

A co vůbec bylo hlavním důvodem k založení vlastní školy ve všech nově založených nekatolických sborech? Především to byla potřeba vychovat si vlastní mládež, pevnou ve věcech víry, a předejít ústrkům, které nekatolické děti mohly v katolické škole potkat.¹⁴² I když byla vlastní škola pro nekatolíky z ekonomického hlediska nevýhodná, každý nekatolický sbor si ji dřív či později zřídil. Podle dvorního dekretu z 6. března a 23. srpna 1782 si nekatolíci školu museli stejně jako modlitebnu nejen na vlastní náklady postavit, ale i spravovat. Naopak v případě nekatolického učitele nekatolíci odváděli poplatky pouze jemu, katolickému učiteli už nikoli (na rozdíl od případu katolický×nekatolický kněz – viz. výše).¹⁴³ Dozorčí funkci nad školou (triviálního typu) i učitelem měl vždy kazatel daného církevního sboru.¹⁴⁴

Jak se řešila výuka v místech, kde nekatolíci neměli vlastní školu?¹⁴⁵ Nekatolické děti navštěvovaly školy katolické, ale neúčastnily se náboženských hodin, které z tohoto důvodu byly umístěny na začátek nebo na konec vyučování a nekatolické děti do školy docházely o hodinu déle nebo odcházely o hodinu dříve, a v náboženství byly vyučovány od svých kazatelů. Tento způsob se měl dodržovat i při opačném případě – katolické děti dochází do nekatolické školy. Nekatoličtí žáci se také nemuseli účastnit modlitby na začátku ani na konci vyučování.

3. B. První členové sboru

Jaká byla populační velikost moravečského sboru v jeho počátcích, si můžeme načrtnout díky dochovanému Seznamu duší z let 1782-1783.¹⁴⁶ Seznam je rozdělen podle jednotlivých obcí a v rámci každé obce je dělení podle roků. Jeho údaje totiž nekončí rokem 1783, který společně s rokem 1782 je tím nejdůležitějším, ale zaznamenává i údaje v následujících letech. Zde se ale zaměřuje především na zaznamenávání zemřelých. Seznam své celkové záznamy končí až rokem 1790.

¹⁴¹ MARTÍNEK, Zdeněk. Triviální školy v okolí Pelhřimova na konci 18. století. In *Vlastivědný sborník Pelhřimovska* 2, 1991, s. 3-13. ISSN 1211-9741.

¹⁴² HAVELKA, Emanuel. *Protestantské školství*, s. 18-19.

¹⁴³ TAMTÉŽ, s. 36.

¹⁴⁴ TAMTÉŽ, s. 32.

¹⁴⁵ TAMTÉŽ, s. 35.

¹⁴⁶ Sbor českobratrské církve evangelické v Moravci: Seznam duší 1782-1783.

Tento Seznam nám pro rok 1782 dokládá, že v Moravči se do teprve rodícího se nekatolického sboru zapsalo celkem 53¹⁴⁷ osob – 27 mužů a 26 žen.¹⁴⁸ Vedle rodin, které se k nekatolictví přihlásily mezi prvními (viz. přihlášky) – Augustovi, Švábovi, Zavadilovi, se objevují i jména, která jsou ve vesnici patrná dodnes (např. Hána, Hertus, Havel, Brtna, Novák). Nejčastější mužská povolání jsou uváděna: sedlák a oráč, dále také podruh, chalupník, krejčí, tkadlec nebo výminkář. Ženské „zaměstnání“ je zde v zastoupení místa děvečky. Seznam nám také uvedl zemřelé, ale většinou se jednalo o úmrtí malých dětí ve stáří do 2 let.

Rok 1783 zaznamenal pouze jednoho nového člena, avšak toho nejdůležitějšího. Tím novým členem byl první moravečský kazatel Jan Szalatnay, který na konci roku 1783 do Moravče přišel (viz. výše).

Seznam se zabývá členy sboru z Moravče až do roku 1790, ale většinou jsou zaznamenáváni pouze zemřelí, nově přihlášených je velice málo (1784: 2, 1785: 3, 1788: 1, 1789: 2, 1790: 3).

Vesnice Peklůvko má záznam jen pro rok 1782 a k moravečskému sboru se přihlásilo 5 osob (2 manželské páry a 1 výminkář).

Z Leskovic je pro rok 1782 přihlášeno celkem 28 osob – 18 mužů a 10 žen. Nejčastěji se jednalo o sedláky a orače. Opět je zaznamenán i počet zemřelých a většinou se jednalo zase o děti zemřelé v dětském věku. Rok 1783 nám neudává žádného nového věřícího. Záznamy pro obec Leskovice opět pokračují až do roku 1790, ale noví nekatolíci jsou zaznamenáni pouze pro rok 1785 (3 osoby), jinak se jedná o záznamy o zemřelých.

Vesnice Litohošť vykazuje z roku 1782 celkem 29 nekatolíků hlásících se k moravečskému sboru. Z toho je 14 mužů a 15 žen. I v Seznamu pro Litohošť nacházíme rodiny, které byly uvedeny již mezi prvními hlásícími se v přihláškách – Soukupovi, Bíbovi, Korpejsovi. Objevují se zde povolání jako v předchozích místech: oráč, sedlák atd. Rok 1783 nezaznamenává žádné nové členy. Další roky nějaké příbytky uvádějí: 1784: 5 osob, 1785: 5 osob, 1789: 4 osoby, ale většina záznamu pro toto období je věnována stavu zemřelých.

Útěchovičky mají zapsány pouze 4 osoby a to jak pro rok 1782 tak i pro 1783. V následujících letech jsou pro tuto obec zaznamenány jen počty zemřelých.

¹⁴⁷ Stav dochovaného pramenu je poměrně špatný a domnívám se, že minimálně jedna strana o stavu prvních nekatolíků v Moravči chybí. Mé závěry a počty vychází z dochovaných údajů.

¹⁴⁸ Většinou se jednalo o manželské páry, pouze u pár případů se jedná o vdovce a děvečku.

Božejov má záznam o členech náležejících k budoucímu moravečskému sboru pouze pro rok 1782 a uvádí pouhé 3 členy. Nedaleko Božejova se nachází vesnice Střítež, která pro daný rok uvádí 5 osob.

Vesnice Ondřejov má záznam také pouze pro rok 1782 s počtem 9 osob nekatolického vyznání.

V Pejškově bylo pro rok 1782 zapsáno celkem 20 věřících, ale v následujících letech se přihlásily další tři osoby, a to jedna v roce 1785 a dvě v roce 1789. Vedle jmen, která registrujeme již v prvních přihláškách – Bíba a Soukup, se často vyskytuje jméno Hána a také Stejskal a Morava.

S poměrně velkým počtem přihlášených přichází vesnice Čakovice, která pro rok 1782 zaznamenává 34 nekatolíků (16 mužů a 18 žen), ale v následujících letech již žádné nové členy neregistruje, jsou zde opět pouze údaje o zemřelých.

Vesnice Bitětice uvádí pouze 8 osob a to pro rok 1782, v dalších letech již žádní nově přichozí věřící psáni nejsou.

Rovněž 8 osob je pro rok 1782 zapsáno u vesnice Markvarec. A nový člen přibyl pouze 1 a to v roce 1789.

Velká Lidmaň¹⁴⁹ pro rok 1782 uvádí pouze 4 osoby, ale v roce 1785 se přidali další 2 osoby a v následujícím roce také dvě. Malá Lidmaň¹⁵⁰ zaznamenává pouze rok 1786 a to s 5 osobami hlásícími se k nekatolictví.

Vesnice Jiříčky¹⁵¹ mají záznam pouze pro rok 1783 (3 osoby) a pro rok 1786 (3 osoby).

Počet pouhých dvou členů vykazuje vesnice Bor (1782), Křelovice (1782) a Veselá¹⁵² (1785) a pouze jednoho jediného hlásícího se nekatolíka uvádějí vesnice a městečka: Arneštovice, Hořepník, Kamenice,¹⁵³ Ústrašín a Ctiboř v roce 1782 a v Čížkově v roce 1786.

Shrnutí poznatků ze Seznamu duší 1782-1783 nám ukazuje, že nejvíce nekatolíků se přihlásilo v roce 1782, kdy celkem z 20 vesnic se dohromady přihlásilo 219 osob k nekatolickému vyznání a tím daly základ nově vznikajícímu tolerančnímu sboru v Moravči. Nejvíce se jich hlásilo v Moravči (53) a nejméně v Arneštovicích, Hořepníku, Kamenici, Ústrašíně a Ctiboři (1). Rok 1783 již nepřinesl mnoho nových členů, pouze ve třech vesnicích

¹⁴⁹ Dnes Lidmaň.

¹⁵⁰ Dnes Lidmáňka.

¹⁵¹ Od Moravče asi 27 km. Zde Seznam duší 1782-1783 končí, následující stránky nejsou dochovány, a proto není vyloučené, že údaje pro tuto vesnici nejsou kompletní.

¹⁵² Od Moravče asi 24 km.

¹⁵³ Dnes Kamenice nad Lipou.

(Moraveč, Útěchovičky, Jiříčky) celkem zaznamenávají 8 nových osob. Ve většině vesnic pro tento rok není žádný záznam, pokud je rok uveden, je zde pouze záznam o zemřelých v tomto roce. Seznam se zabývá i následujícími roky, ale záznamů o početním přírůstku je velmi málo. Záznamy od roku 1784 až 1790 evidují hlavně zemřelé a většinou se v těchto případech jedná o malé děti. V tomto období přeci jen došlo i k nějakému přírůstku – jedná se o nové členy celkem z 10 obcí (Moraveč, Leskovice, Litohošť, Pejškov, Markvarec, Velká Lidmaň, Malá Lidmaň, Jiříčky, Veselá, Čížkov) v počtu 47 osob. Celkem tedy Seznam duší z let 1782-1783 (1790) dává počet 274 osob nekatolického vyznání, které se po příchodu Jana Szalatnaye do Moravče a založení tolerančního sboru do něj přihlásily a staly se jeho prvními členy. Z „profesního“ hlediska šlo o obyčejné lidi, muži byli většinou sedláci, oráči nebo chalupníci, ženy měly pouze statut děveček, vdov nebo výminkářky (ve většině případů se ale jednalo o „ženu v domácnosti“).

Jistou představu o prvních členech moravečského tolerančního sboru si můžeme udělat na základě Knihy ohlášek 1794-1826.¹⁵⁴ V této části se zaměříme pouze na část do roku 1800 a zjišťujeme, že během těchto sedmi let se uskutečnilo na 40 sňatků, kdy nejvíce jich bylo uzavřeno v roce 1795 (12) a nejméně v roce 1800 (2). U nevěsty máme vždy poznámku, jestli u sňatku byl přítomen její otec nebo alespoň děd.

Většina manželů byla stejného, tedy helvétského, vyznání, ale objevují se i sňatky smíšené. Těchto smíšených sňatků (tedy nekatolík helvétské konfese+osoba římskokatolického vyznání) bylo z celkového počtu uzavřených manželství pouze 7 – první dva smíšené sňatky byly uzavřeny v roce 1795 (v obou případech byly katoličky ženy), další dva smíšené sňatky byly uzavřeny v následujícím roce (v obou případech byli katolíci muži), další dva smíšené sňatky byly uzavřeny hned v roce 1797 (v jednom případě byla katolík žena, v jednom muž) a poslední smíšený sňatek byl uzavřen v roce 1798, kdy katolíkem byl muž. Katolíci většinou pocházeli z blízkého okolí (Litohošť, Myslov,¹⁵⁵ Pejškov, Malá Lidmaň), pouze katolička Lidmila (60 let) pocházela až z Košetice.¹⁵⁶ V roce 1799 byl uzavřen ještě jeden sňatek mezi lidmi nestejně víry, ale ne přímo smíšený. Jedná se o sňatek mezi Janem Vobrem z Horních Dubenek¹⁵⁷ (18 let), který byl augsburského vyznání, a Barborou ze Ctiboře (17 let), která byla helvétského vyznání.

¹⁵⁴ Sbor česko-bratrské církve evangelické v Moravči: Kniha ohlášek 1794-1826.

¹⁵⁵ Od Moravče asi 6km.

¹⁵⁶ Od Moravče asi 22 km.

¹⁵⁷ Toleranční sbor augsburského vyznání byl ustanoven v roce 1783 - panství Telč, kraj Jihlava (BURIAN, Ilja, Jiří MELMUK a Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ. *Evangelíci 2*, s. 71.). Od Moravče asi 40 km.

Ženichům v době jejich svatby bylo v průměru 30 let, nevěstám 23, 2 let.¹⁵⁸ Průměrný věk mužů je zvyšován velkým počtem sňatků vdovců. Nejstarší nevěstou byla již výše zmíněná Lidmila z Košetic (60 let) a nejstarším ženichem byl její budoucí manžel pan Hána z Čakovic (67 let). Nejmladší nevěstě bylo teprve 14 let (Kateřina z Moravče) a nejmladšímu ženichovi bylo pouhých 17 let a to byl Jan Mraček a Jan Hertus, oba z Moravče. Největší věkový rozdíl mezi manžely činil 33 let a to v případě sňatku v roce 1794, kdy ženichovi bylo 55 let a nevěstě 22 let. Ale jinak nejčastější věkový rozdíl byl 5 nebo 2 roky a v pěti případech byli snoubenci stejně staří.

Nejčastější ženichovo jméno byl tradiční Jan (11×) a Josef (6×), ale vedle nich se objevila i jména netradiční jako Kryštof a Bartoloměj. A nejčastější nevěstino jméno bylo Kateřina (10×) a Anna (9×), hodně užívané bylo taky Marie, Mariana, Rozina, Alžběta, ale pouze jedenkrát se zde objevilo jméno Lidmila a Barbora. Ženichové ve dvanácti případech pocházeli z Moravče, v devíti z nedaleké Litohoště a v pěti z Velké a Malé Lidmaně. Z největší dálky pocházel již výše zmíněný ženich, Jan Vobr z Horních Dubenek.¹⁵⁹ Nevěsty nejčastěji pocházely z Moravče a to hned sedmnáctkrát. Dalším nejčastějším místem jejich původu byla Litohošť (4×).

3. C. Z ekonomické stránky

Představu o financích v počátcích moravečského sboru si můžeme udělat na základě dochované Účetní knihy 1785-1879.¹⁶⁰ První část je oddělena rokem 1793. Do tohoto roku jsou příjmy a vydání rozdělena na dvě samostatné složky, od roku 1793 jsou příjmy a vydání psána při sobě, dle časové následnosti.

První příjmy, které jsou v Účetní knize zapsány, jsou vybrané peníze na stavbu toleranční modlitebny (1785). Osoby z jednotlivých vesnic máme doloženy jmenovitě a vedle vesnic, která se již hojně jmenovala v předcházejících kapitolách, zde máme příspěvky i z „nových“ míst (např. Janovice, Vysoká Lhota, Pavlov). Nejvíce příspěvků se vybralo v Moravci – celkem 44 dárců (nejvyšší dar od Jana Szalatnaye), a pouze po 1 dárci bylo v Boru, Ústrašíně, Janovicích a ve Vysoké Lhotě.¹⁶¹ Celkem se na stavbu modlitebny za rok 1785 vybralo 222, 32 zlatých a do pokladnice bylo vybráno kolem dalších 14 zlatých. V roce 1786 se moravečtí více soustředili na vybírání do pokladnice, ale ještě bylo vybráno i 25

¹⁵⁸ Pro výpočet průměrného věku manželů jsem použila pouze 37 údajů, u 3 budoucích manželů nebyl jejich věk uveden.

¹⁵⁹ Pro zjištění tohoto údaje jsem použila pouze 39 ženichů, protože u jednoho chybí místo jeho původu.

¹⁶⁰ Sbor českobratrské církve evangelické v Moravci: Účetní kniha 1785-1879.

¹⁶¹ Od Moravče asi 1 km.

zlatých na modlitebnu. Až od roku 1787 je evidováno vybírání peněz na provoz školy, ale rovněž i do pokladnice. V roce 1788 se vybíralo „ ... *na kazatelnicí a na dláždění v chrámu páně* ... “¹⁶² a kolem 35 zlatých se vybralo i do pokladnice. Od roku 1789 se začalo vybírat na přestavbu fary (výstavba z kamene) a na štolu. Od roku 1790 až 1792 se peníze vybíraly pouze do pokladny.

Výdaje jsou zapsány na den přesně a první položky souvisí se stavbou modlitebny. Objevují se zde platby za cihly, za vápno, za prkna, za hřebíky, zedníkům, sklenářovi atd. Ale objevují se zde i výdaje: „ ... *dělníkům na kořalku* ... “¹⁶³ nebo „ ... *víno na stůl páně* ... “.¹⁶⁴ Celkem výdaje za rok 1785 činily 296 zlatých. Podle výdajů z roku 1786 práce na modlitebně ještě pokračovaly, ale většina nákladů byla již na provoz (víno, posel) a na vybavení interiéru (např. „ ... *veliká stolice barvená* ... “¹⁶⁵). Například pro tento rok bylo utraceno necelých 8 zlatých za „ ... *víno na stůl páně* ... “, přičemž na Velikonoce a na Svatodušní svátky bylo koupeno víno dražší než běžně. Od roku 1787 byla vydání nejen provozního charakteru, ale i školního. V roce 1788 převažují výdaje provozní a v roce 1789, stejně jako v předešlém příjmu, jsou velké výdaje na přestavbu fary. Výdaje za přestavbu fary podle Účetní knihy činily necelých 113 zlatých. V roce 1790 až 1792 se vyskytují výdaje provozního charakteru a výdaje za řemeslníky a jimi potřebný materiál.

Za období 1785 až 1792 byl celkový příjem 710, 08 zlatých. Ovšem výdaje za toto období byly vyšší, v celkové částce 757, 38 zlatých. A tak Jan Bíba (Litohošť), Tomáš Větrovský (Střítež) a Martin Hána (Peklůvko) sboru peníze zapůjčili a to v poměru: Jan Bíba - 30 zlatých, Tomáš Větrovský – 10 zlatých a Martin Hána 7, 3 zlatých. Peníze jim byly postupně vráceny, ale až od roku 1796. První, komu byl dluh vrácen, byl Martin Hána (1800), pak se vracel dluh Janu Bíbovi (postupně) a Tomášovi Větrovskému (najednou). Jan Bíba své peníze dostával po částech a v roce 1808 zbytek dluhu (8 zlatých) sboru odpustil.

Od roku 1793 je evidence financí psána dohromady (příjem+výdej) a má přehlednou jednotnou formální úpravu. Každý rok je dělen do čtyř úseků – kvartálů, při jejichž konci se nachází mezisoučet z daného období. Každá finanční transakce je opatřena přesným datem a záznamem o přesné částce. Téměř za každým sečteným kvartálem se kromě podpisu Jana Szalatnaye objevují i podpisy členů rady starších – Jan Bíba (Litohošť), Martina Hána (Peklůvko).

¹⁶² Sbor českokobratrské církve evangelické v Moravci: Účetní kniha, s. 11 (v kapitole Příjem do roku 1793).

¹⁶³ TAMTÉŽ, s. 2 (v kapitole Výdej do roku 1793).

¹⁶⁴ TAMTÉŽ, s. 3 (v kapitole Výdej do roku 1793).

¹⁶⁵ TAMTÉŽ, s. 4 (v kapitole Výdej do roku 1793).

Rok 1793 byl pro sbor spíše prodělečný – 1., 3. a 4. kvartál skončily s dluhem a největší byl právě v kvartále posledním, kdy byla velká vydání za řemeslnou práci a stavební materiál.

Ani následující rok, 1794, nebyl o mnoho lepší. První dva kvartály byly stále minusové, pomalu se dorovnával dluh z předchozího roku. Až ve třetím kvartálu nějaké finance zůstaly v příjmu. Ovšem čtvrtý kvartál byl opět prodělečný, objevují se zde opět výdaje za řemeslníky.

Až rok 1795 byl ve znamení kladných financí. První tři kvartály měly vždy kladný výsledek a v kvartálu čtvrtém proběhla sbírka na školu a na štolové poplatky, takže příjmy vzrostly několikanásobně. Na školu se vybíralo již ve výše zmiňovaných vesnicích a téměř každý platil 0, 2 zlatého.

V roce 1796 se scházelo hodně darů z jednotlivých vesnic na šátky ke stolu páně. Výdaje byly buď na provoz bohoslužeb a sboru anebo stále na řemeslníky, podle čehož můžeme soudit, že nějaké opravy nebo pouhé úpravy na faře a modlitebně neustále probíhaly. Ale na konci roku byl stav financí kladný.

Následující rok měl za každý úsek kladný výsledek a nejčastější vydání byla provozního charakteru nebo opět na řemeslníky.

Stejně tak i v roce 1798 skončil každý kvartál kladným výsledkem a na konci roku se ve sborové pokladně nacházelo 0, 1 zlatých.

V roce 1799 se začalo vybírat na pozemky, na kterých stála fara, modlitebna, hřbitov, část školy a k nim patřící zahrady. Obvyklá částka příspěvku činila 0, 33 zlatých. V Moravči bylo 33 dárců, v Peklůvku 3, v Leskovicích 11, v Litohošti 9, v Pejškově 7, z Čakovic 13, z Bitětic 4, z Jiříček 2, z Markvarce 4, z Řečice¹⁶⁶ 1, z Malé i Velké Lidmaně 6, z Ondřejova 4, ze Stříteže 3, z Metánova¹⁶⁷ 2 a z Myslotína, Boru, Zlátenky,¹⁶⁸ Vysoké Lhoty, Útěchoviček, Arnešovic, Veselé, Babice,¹⁶⁹ Ctiboře po 1. Vítu Soukupovi se za jeho pozemek zaplatilo 30, 33 zlatých. Ve zbytku roku bylo finanční hospodaření dál kladné a výdaje byly převážně za provozní věci.

V roce 1800 byly finance rovněž v kladném zůstatku. Na konci tohoto roku se v pokladnici nacházelo 8, 25 zlatých.

Podle záznamů v Účetní knize 1785-1879 se sbor v roce 1793 a 1794 neustále ocital ve finančních potížích. Sbor byl u jednotlivců zadlužen i několik let a dluhy splácel velmi

¹⁶⁶ Dnes Červená Řečice.

¹⁶⁷ Od Moravče asi 24 km.

¹⁶⁸ Od Moravče asi 5 km.

¹⁶⁹ Od Moravče asi 21 km.

pomalou a po malých částkách. Finanční situace se vylepšila až v roce 1795, kdy se sboru dařilo udržet nějaké peníze. Nejčastější výdaje se týkaly provozu bohoslužeb a sboru (víno, posel, kostelník atd.) a hodně financí bylo stále dáváno do řemeslnických prací, které neustále průběžně pokračovaly na faře a modlitebně (zedníci, sklenář, truhlář atd.). Ke konci století, kdy docházelo nejen k finanční stabilizaci sboru ale i k ustálení poměrů, začal sbor splácet starší dluhy (dluhy třem členům sboru z roku 1792 a dodatečné vykoupení pozemku pro faru, modlitebnu, hřbitov, školu). Proto na přelomu století se sbor nacházel již v kladných finančních podmínkách a poměrně konsolidovaný.

Co se týče peněz pro kazatele sboru, v Účetní knize jsem o této položce žádný záznam nenašla. Ale o této problematice se zmiňuje sám Jan Szalatnay ve svých Pamětech.¹⁷⁰ Před odchodem do Čech prý moravečtí svému budoucímu kazateli slibovali 300 zlatých ročně a podle velikosti jednotlivých hospodářství i určité množství žita a dřeva (každý sedlák půl míry žita a půl sáhu dříví, poloviční sedlák čtvrt míry žita a čtvrt sáhu dříví). Lidé tyto peníze a naturálie měli odevzdávat staršímu z jejich obce a ti vše odevzdali hlavnímu, prvnímu, staršímu (kurátorovi). Ten měl duchovního čtvrtletně anebo půlletně vyplácet. Sám Jan Szalatnay uvádí, že téměř nikdy nedostal všechny peníze, které mu náležely, a musel si o ně u některých i říkat a několikrát se jim připomínat. Kazatelský plat (peníze i naturálie) šel tedy od lidí přes starší přímo k duchovnímu (ne přes pokladnu), a proto není zaznamenáván v Účetní knize.

Od roku 1788, kdy Jan Szalatnay jezdil kázat i do Strměch, měl polovinu platu (tedy z těch 300 zlatých) dostávat od strměšských (tedy 150 zlatých ročně).¹⁷¹ Ovšem tamní obyvatelé mu pak polovinu z toho, co mu měli dávat, odmítli zaplatit. Což měli mít na svědomí místní starší: Matěj Brychcza, Josef Šanda, Pavel Rataj, Josef Světnička a Josef Valenta.¹⁷² Tyto peníze kazateli zajisté chyběly a navíc se získáním druhé poloviny svého platu (tedy zbylých 75 zlatých) měl prý také problémy. Až jeden starší z Moravče, Martin Hána, se vydal do Strměch, „ ... *aby lid napomenul a k vděčnosti probuzoval, by mě svou povinnost zpraviti nezanedbávali. ...*“.¹⁷³

Paměti¹⁷⁴ se zmiňují i o platu prvního školního učitele, kterému moravečský sbor sliboval třicet měr žita a od každého usedlíka po čtvrtině sáhu dříví za rok. Po čase ale nastala změna a místo žita mu bylo přislíbeno 30 zlatých ve stříbře na rok. Tato úmluva ovšem nebyla

¹⁷⁰ HREJSA, Ferdinand (ed.). *Jan Szalatnay*, s. 62-63.

¹⁷¹ TAMTÉŽ, s. 72.

¹⁷² TAMTÉŽ, s. 73.

¹⁷³ TAMTÉŽ.

¹⁷⁴ TAMTÉŽ, s. 67.

nikde závazně potvrzena, a tak pan učitel, stejně jako kazatel Jan Szalatnay, od místních, ale hlavně od přespolních, tyto peníze těžko získával.

4. Vývoj do roku 1848

4. A. Pohled na nekatolictví v Čechách v první polovině 19. století

Po vydání Tolerančního patentu Josefa II. se k obnoveným evangelickým vyznáním v Čechách a na Moravě přihlásilo asi osmdesát tisíc věřících (necelá 2 % populace). Do konce 80. let jich přibýlo dalších deset tisíc.¹⁷⁵ Toto velké číslo nám dokazuje, že nekatolické povědomí se v českých zemích stále drželo a nebylo možno ho „vykořenit“.

Během první poloviny 19. století evangelické sbory žily převážně svým vnitřním životem a dodržovaly omezení, která byla dána Tolerančním patentem. Do roku 1848 se mezi nekatolíky neprojevovaly ani národnostní spory či nevraživost.¹⁷⁶ Většina reformovaných sborů byla česká a těch pár německy hovořících helvétů se bez problémů stali jejich členy. V případě augsburských sborů se většinou jednalo o rovnocenné dvoujazyčné prostředí (čeština×němčina) a v oblastech polských i trojjazyčné. První polovina „dlouhého století“ byla převážně ve znamení klidu a konsolidace ve společnosti – nekatolíci byli vděční za povolenou náboženskou svobodu (i když omezenou) a tedy již nepodnikali žádná povstání ani nevznášeli další požadavky.

Jediné nepokoje, které ve společnosti přetrvávaly, byly boje mezi nekatolíky a katolíky především o posvěcenou půdu pro nebožtíky. Podle předpisu museli všichni lidé bez vlastních rodinných hrobek či krypt být uloženi na hřbitově, ale v místech s převahou katolíků tomu bylo při pohřbu nekatolíka přímo zabráněno.¹⁷⁷ Pohřby se tak staly záminkami ke konfliktu mezi oběma stranami a samotné pohřbení nebožtíka se protáhlo i na několik dní. Někdy byl pohřeb na tolik znemožněn, že pohřeb se odehrál na zahradě u domu. Dalším předmětem sporu mohla být povinná šesti nedělní cvičení v katechismu. Katoličtí faráři se snažili všelijak v zabránění odchodu věřícího z „náruče církve“. Nejčastější metodou bylo protahování tohoto cvičení a to i na několik let. Proti tomuto způsobu odrazování většinou nebylo odvolání ani na krajském úřadu či guberniu.¹⁷⁸ Příslušníci tolerovaných církví byli prostě bráni jako věřící „druhé kategorie“ a podle toho se k nim katolíci chovali.

Určité zlepšení poměrů a společenské vyrovnání evangelíků nastalo až v revolučním roce 1848, kdy bylo vyhlášeno tzv. provizorní nařízení,¹⁷⁹ které upravovalo vztah katolíků a

¹⁷⁵ NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství v 19. století: Nejcírkvejnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* Praha, 2010, s. 120. ISBN 978-80-87271-22-3.

¹⁷⁶ TAMTÉŽ, s. 128.

¹⁷⁷ MELMUKOVÁ, Eva. *Patent*, s. 178-180.

¹⁷⁸ TAMTÉŽ, s. 177.

¹⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 200.

nekatolíkům. Toto provizorní nařízení bylo vydané 1. února 1849 a mimo jiné rušilo až dosud povinná šesti nedělní cvičení v katolickém katechismu (lidé starší 18 let se mohli svobodně rozhodnout pro svou víru), štolový poplatek katolickému faráři a ohlášky evangeličtí snoubenci prováděli již jen v evangelické modlitebně a ne v příslušném římskokatolickém kostele. Matriky vedené evangelickým farářem získaly právo veřejnosti, do té doby se jednalo o záznamy osobní povahy. Později si evangelíci mohli začít pořizovat vlastní zvony na evangelické modlitebny. A vlastně i museli, protože dosavadní zvony měly sloužit pouze katolíkům. První kostel s vlastními zvony i věží v Čechách byl postaven v Libkovicích na Podřipsku (1855) a na Moravě v Borkovanech (1857).¹⁸⁰ Všechna tato uvolnění značila pouze teoretickou rovnoprávnost – evangelíci byli stále věřícími „nižší kategorie“. Provizorium nekatolíkům život tedy značně ulehčovalo, ale stále je fakticky nezrovnoprávňovalo. Plná a oficiální rovnoprávnost je zajištěna až od roku 1861 Protestantským patentem (vydaný 8. dubna), kterým již i končí tzv. toleranční doba.¹⁸¹ Ten zaručoval rovnoprávnost evangelických církví jak v jejich vnitřním životě, tak i na venek, v poměru k veřejnosti. Rovnoprávnost se ovšem do praxe neuváděla vždy a všude s úplnou samozřejmostí. Po oficiálním zrovnoprávnění evangelíků se jejich společenství značně vnitřně upevnilo a začala jejich aktivizace ve společnosti.¹⁸²

Ale čí byly ty hlasy, které jako první volaly po rovnoprávnosti nekatolíkům? Již ve 40. letech v souvislosti s rozšiřováním liberálních myšlenek dochází prvním vystoupením evangelíků z pozadí společnosti.¹⁸³ Nejvýraznějšími osobnostmi byly představitelé pražských evangelíků Bedřich Vilém Košut¹⁸⁴ - kalvín - (1819-1893) a Josef Růžička - luterán - (1808-1872). Ti kromě zrovnoprávnění požadovali i zřízení českomoravské evangelické konsistoře a evangelického oddělení na teologické fakultě a zároveň vyslovili i požadavek o sjednocení obou evangelických vyznání, „ ... protože obě novodobá vyznání prý byla potomkům českých bratří „shora“ vnucena ... “. ¹⁸⁵ Podporovat sjednocovací snahy měl i první evangelický

¹⁸⁰ TAMTÉŽ.

¹⁸¹ TAMTÉŽ.

¹⁸² NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství*, s. 138.

¹⁸³ TAMTÉŽ, s. 129.

¹⁸⁴ Vilém Bedřich Košut se narodil 24. února 1819 v Černilově u Hradce Králové. Pocházel z rodiny, která po generace patřila k tajným nekatolíkům na Valašsku. Jeho otec se jmenoval Jan a v Černilově působil jako pastor, jeho matka byla Pavlína Zelená původem z Českomoravské vrchoviny. V roce 1846 odchází působit do Prahy, kde bylo povoleno zřídit reformovaný sbor. Sbor byl spjat s kostelem u Klimenta. Košut zde působil do roku 1852. Na konci roku 1851 se oženil s Annou dcerou pražského měšťana a mlynáře Františka Drödl. Ale hned 24. února 1852 byl zatčen a internován do Klegenfurtu v Korutanech. V exilu byl 5 let a v roce 1857 mu byl povolen návrat domů, ale jelikož měl zakázáno kázat, musel hledat obživu v exilu. I s rodinou odešel do Německa, kde roku 1893 zemřel. (MELMUKOVÁ, Eva. *Patent*, s. 216-226.)

¹⁸⁵ NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství*, s. 130.

časopis *Česko-bratrský hlasatel*. Sjednocení do církevní unie bylo plánováno na nacionálně historické bázi, a proto byla německojazyčnými evangelíky odmítnuta a neměla tak velkou podporu.¹⁸⁶ Po potlačení revoluce a po vydání provizoria byli představitelé tohoto „prvního novodobého evangelického vystoupení“ z očí veřejnosti odstraněni. Většina evangelíků se spokojila s výdobytky revoluce v roce 1848 a svou pozornost převážně opět obrátila do svého středu.¹⁸⁷ Díky náboženskému uvolnění, které rok 1848 přinesl, se početní základna nekatolíků rozrostla. Jednak bylo jednodušší než dříve k evangelické církvi přestoupit a jednak evangelictví se stalo „symbolem“ revoluce a tím nabylo na své přitažlivosti – někdy ale docházelo až k jeho idealizaci a stávalo se jakýmsi „módním hitem“.¹⁸⁸

Na přelomu století se vnitřní život evangelických církví do jisté míry ustálil a upevnil a vznikla více či méně pevná organizační struktura.¹⁸⁹ Každý sbor měl svého pastora, který byl potvrzený guberniem. V čele sboru pak bylo staršovstvo, které bylo stejně jako pastor voleno členy sboru, tedy zespoda. Staršovstvo se zabývalo především hospodářskými záležitostmi. Více sborů dohromady - 10 - tvořilo seniorát: pro helvétskou konfesi v Čechách byly senioráty tři (pražský, chrudimský, poděbradský) a pro Moravu dva (západní, východní), pro augsburskou konfesi v Čechách byly senioráty dva (západní, východní) a pro Moravu tři (brněnský, suchdolský, slezský).¹⁹⁰ V čele české i moravské církve jak pro helvétskou tak i pro augsburskou konfesi stáli superintendenti, které jmenoval císař. Oni pak jmenovali seniory do jednotlivých seniorátů (tedy již ne volba). Nejvyšším správním orgánem byla vídeňská konsistoř, jejíž členy rovněž jmenoval císař. Členi vídeňské konzistoře byly evangelíci, ale jejich předsedou byl katolík, čímž si císař zajišťoval výbornou kontrolu a případnou manipulaci s nekatolickými církvemi.

Kdybychom se pokusili zodpovědět otázku, která je v podtitulu knihy Zdeňka R. Nešpora,¹⁹¹ jestli tedy bylo 19. století nej církevnějším stoletím nebo obdobím zrodu českého ateismu, můžeme odpovědět ANO – protože během tohoto století se k nějakému náboženství hlásila celá společnost stejně jako v předchozích epochách a určitě ne jako v době po ní následující. Zároveň ale můžeme odpovědět i NE - protože během 19. století, především v jeho druhé polovině, se začíná rodit i „český ateismus“. Lidé začali mít antiklerikální postoj k církvím a to především díky změnám, které se udály ve společnosti (např. Velká

¹⁸⁶ TAMTÉŽ, s. 131.

¹⁸⁷ TAMTÉŽ, s. 136.

¹⁸⁸ TAMTÉŽ, s. 135-136.

¹⁸⁹ BURIAN, Ilja, Jiří MELMUK a Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ. *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě* 5. Praha, 1995, s. 202. ISBN 80-85942-16-X.

¹⁹⁰ TAMTÉŽ.

¹⁹¹ NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství*, s. 284-290.

francouzská revoluce, napoleonské války). Někteří začali hledat jinou formu náboženství tzv. alternativní náboženství a někteří šli ještě dále a odmítali jakoukoliv formu religiozity (počátky ateismu). Toto „odcírkevnění“ společnosti, které má zde svůj počátek, se masivněji projevuje až na počátku 20. století a během něj.

4. B. V Moravči

Jaká byla situace v Moravči v první polovině 19. století nám konkrétně popisuje první moravečský kazatel Jan Szalatnay ve svých Pamětech. Podle těchto pamětí situace v Moravči vypadala velice podobně jako na ostatních místech v Čechách. Nevraživost a nenávisť mezi katolíky a nekatolíky byla stejného charakteru i zde. Jan Szalatnay popisuje, jaké problémy zde měl již od samého počátku: „ ... *Křtil jsem první dítě v přítomnosti báby katolické. A potom brzy se přihodilo, že i druhé dítě přinesli ke mně ke křtu a trefil se na to farář Novocerekevický Josef Vincentius Rubricius, a když jsem křtil, on se na to díval. Poněvadž pak českého jazyka ještě tehdy málo sem byl povědom, musil sem způsob křtění z české Agendy čísti a tím se stalo, že ne spolu a stejně šlo lití vody na hlavu dítěte s vyřknutím těchto slov: Já tebe křtím ve jméno Otce i Syna i Ducha svatého. Vida to Rubricius, řekl, že to není dobře, že to oboje má spolu v tom okamžení býti jako u katolíků, a udal to ke konsistoři a na krajský ouřad a přišlo to až na gubernium. ...“.¹⁹²*

Neoblíbenost nekatolický farář dostával najevo nejen od katolíků z blízkého okolí, ale i v Pelhřimově se dočkal patřičných ústrků. Když Jan Szalatnay začal dojíždět do filiálky ve Strměchách a vracel se přes Pelhřimov jedno nedělní odpoledne domů, pelhřimovští ho nemile vítali: „ ... *vyjžděl jsem z dolní brány, dobytčí hnůj hodili na mně z věže. Já jsem sice hned žaloval pelhřimovskému magistrátovi, a také magistrát přísně zapověděl, aby mně žádný ublížiti se neopovážil, ale málo bylo platno. ...“.¹⁹³*

Pelhřimovští i novocerekevští nekatolického kazatele stále častovali neuctivými oslovenými: „ ... *Beranský kněze! Šafraníku! Nunváři! ...“.¹⁹⁴* A všechna tato lidská nevraživost pocházela hlavně z řad a nabádání katolického kněžstva celého okolí. Ovšem jednou se pelhřimovští nespokojili již jen s nadávkami a Jan Szalatnay byl několikrát i fyzicky napaden: „ ... *Jednou když sem jel ze Strměch po mostě Pelhřimovském v neděli odpoledne, tak mně někdo uhodil pozadu s kamenem do hlavy, že o málo bylo, že ten kámen*

¹⁹² HREJSA, Ferdinand (ed.). *Jan Szalatnay*, s. 88-89.

¹⁹³ TAMTÉŽ, s. 89.

¹⁹⁴ TAMTÉŽ.

*hlavu mou neprorazil. ...“.*¹⁹⁵ Na příště na něj čekaly dokonce navedené děti, které při jeho průjezdu na něj házely kamení. Dětem pak ve škole domlouval pelhřimovský děkan Franc Kravka.¹⁹⁶

Ani potupným veršům a písničkám Jan Szalatnay neušel. Jeden pelhřimovský měšťan, soukeník Antonín Širůček, složil hanlivou písničku a postupně jí rozšiřoval do svého okolí. Text začínal slovy: „ ... *Jan Szalatnay ve stodole – podává tam podoboje. To je šelma proklatá – řezal prve hříbata. ...“.*¹⁹⁷ Dlouho trvalo než se Jan Szalatnay dovolal spravedlnosti a na radnici došlo k nějakému usmíření.

Poslední incident Jana Szalatnay, o kterém se ve svých pamětech více rozepisuje, byl s jeho největším nepřítelem, tedy novocerekvickým vikářem Rubriciem, v roce 1819. Tři muži z Rynárce chtěli přestoupit k nekatolické víře. K tamnímu faráři tedy museli na šesti nedělní cvičení a ten farář, Antonín Graf, Rubriciovi žaloval, že jednoho z těch, kteří přestupovali, měl Szalatnay údajně pozvat na oběd. Rubricius Szalatnayovi vyhrožoval soudem a že se postará o jeho přeložení z Moravče. Jan Szalatnay Rubriciovi napsal jediný dopis, kde mu vyvrátil falešné obvinění rynáreckého faráře a jejich mnohaleté soupeření ukončil slovy: „ ... *Tak tedy ty, Jevnost pane, k večeru života svého o mé z Moravče přeložení chceš se starati a pracovati, ježto již sám Bůh všemohoucí i mně i tebe brzy přeloží a nás obouch k soudu povolá. Já před soudnou stolicí lidskou snadno odpovím, ale tam – tam před soudnou stolicí Boží, kdežto všickni se ukázati a postaviti máme, budiž mně i tobě Slitovník náš milostiv. ...“.*¹⁹⁸ Od té doby si ho již Rubricius nevnímal (až do své smrti v roce 1821) a žádné problémy moravečskému kazateli nedělal.

Od roku 1818, kdy byl Szalatnayův druhý syn, Jan Szalatnay ml., ve Velenicích vysvěcen na kněze, se stal moravečským kooperátorem tedy druhým duchovním pastýřem.¹⁹⁹ Jan Szalatnay starší měl již zdravotní problémy a tak nejprve mu syn pomáhal ve Strměchách, do kterých nemocný otec již těžko dojížděl, a později s postupem nemoci mu přenechal i péči nad moravečským sborem.

Mnoho kazatelů svůj úřad pro nespokojenost a nouzi opustilo, proč tak neučinil i Jan Szalatnay? V závěru svých Pamětí uvádí, že i když zde zažil mnoho ústrků, bídy a křivdy, byli to jeho věrní posluchači, kteří ho udrželi v Moravči. Například Jan Poláček, mlynář z Pavlova, prý Janu Szalatnayovi říkával: „ ... *abych opuštěním zdejšího stáda Kristova*

¹⁹⁵ TAMTÉŽ, s. 90.

¹⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 91.

¹⁹⁷ TAMTÉŽ, s. 92.

¹⁹⁸ TAMTÉŽ, s. 98.

¹⁹⁹ TAMTÉŽ.

*nepřipodobnil se nájemníkovi, kterýž vida vlka, an jde, utíká. ...“.*²⁰⁰ A tak Jan Szalatnay setrval ve svém úkolu, který si v mládí stanovil, a v Moravči pobyl po 44 let, tedy až do své smrti v roce 1827.

Velikost moraveckého sboru podle počtu jeho členů v první polovině 19. století nám může přiblížit Seznam duší z roku 1810.²⁰¹ Seznam je dělen podle jednotlivých vesnic a jsou zde zaznamenány i děti hlásících se manželských párů.

Podle Seznamu duší se v Moravči v roce 1810 nacházelo 65 nekatolíků mužů,²⁰² 77 žen – celkem se tedy jedná o 142 dospělých nekatolíků. V Seznamu jsou zaznamenávány i údaje o dětech²⁰³ a k roku 1810 se v Moravči nacházelo 110 nekatolických dětí. I s dětmi se k nekatolictví v Moravči hlásilo celkem 252 osob.

V Peklůvku se nekatolíků hlásilo již podstatně méně. Jednalo se o 2 dospělé muže, 3 ženy a 8 dětí – tedy celkem o 13 osob. Těchto 13 osob tvořily dvě úplné rodiny chalupníka Bartoloměje Hány a Jana Krejčího.

V Leskovicích se hlásilo 16 dospělých mužů²⁰⁴ a 13 žen. Zapsáno je i 20 dětí. Celkem se tedy v Leskovicích k nekatolictví hlásilo 29 dospělých osob a s dětmi to bylo 49 osob.

Litohošť byla početně již zas o něco více zastoupena. Mužů²⁰⁵ se zde přihlásilo 17 a žen 21. Celkem tedy 38 dospělých osob. Ale v Litohošti se vyskytovalo i poměrně hodně dětí (33) a tak celkový počet nekatolíků i s dětmi činí 71.

V Pejškově se k nekatolictví hlásilo 36 dospělých osob a to 14 mužů²⁰⁶ a 22 žen. Děti bylo celkem 19, a tedy dohromady počet nekatolíků v Pejškově činil 55 osob.

Dalším tradičním místem s výskytem nekatolíků byly Čakovice. V roce 1810 se zde přihlásilo 18 mužů²⁰⁷ a 25 žen²⁰⁸ – celkem 43 dospělých nekatolíků. Děti však bylo zapsáno pouhých 13, a tak celkový počet nekatolíků v Čakovicích dělal 56 osob.

²⁰⁰ TAMTÉŽ, s. 99.

²⁰¹ Sbor českobratrské církve evangelické v Moravči: Seznam duší 1810.

²⁰² V Seznamu jsou zapsáni ještě další dva muži navíc, ale jedná se o katolíky, kteří jsou do Seznamu připsáni kvůli svému nekatolickému zbytku rodiny. Celkový počet mužů tedy je 67, ale pouze 65 je nekatolíků.

²⁰³ Do skupiny dětí počítání jedinci mladší 18. let, i když v některých případech se jednalo již o „dospělé“ vydělávající osoby.

²⁰⁴ Zde je opět zapsán 1 katolík a to kvůli své ženě, mužů je tedy 17, ale nekatolíků 16.

²⁰⁵ Celkový počet zapsaných mužů je 19, ale 2 muži byli opět katolického vyznání, a v Seznamu se vyskytují kvůli zbytku své rodiny.

²⁰⁶ Mužů bylo v Pejškově celkem 16, ale 2 byli opět katolíci.

²⁰⁷ V Seznamu je zapsáno celkem 19 záznamů o mužích, ale 1 byl katolického vyznání.

²⁰⁸ V Čakovicích bylo zaznamenáno celkem 28 žen, ale 3 byly katolického vyznání a zapsány byly jen kvůli jejich nekatolickým manželům.

V Bitěticích bylo zapsáno 10 mužů²⁰⁹ nekatolíků a 14 žen. Celkem se zde nacházelo tedy 24 dospělých nekatolíků. Děti zde bylo 10, takže celkový počet nekatolíků pro Bitětice byl 34.

V Markvarci bylo zapsáno 8 mužů a 10 žen, celkem tedy 18 dospělých nekatolíků. I s dětmi se celkový počet nekatolíků zastavil u čísla 27. Podle Seznamu se v Markvarci nevyskytoval žádný smíšený sňatek, všechny zapsané osoby byly stejného, nekatolického, vyznání.

Ve Velké Lidmani se celkem přihlásilo 10 dospělých nekatolíků, 4 muži a 6 žen.²¹⁰ Nekatolických dětí se zde objevovalo celkem 12, a proto celkový počet nekatolíků z Velké Lidmaně činí 22 osob. V Malé Lidmani se nekatolíků objevovalo trochu méně - 3 muži a 5 žen – celkem tedy pouze 8 nekatolíků. Děti bylo zapsáno také pouhých 8, takže celkem z Malé Lidmaně bylo 16 nekatolíků. Těchto 16 osob tvořilo 2 úplné a nesmíšené rodiny.

V nejbližší Nové Cerekvi se nacházely 3 nekatolické rodiny, celkem se jednalo o 3 muže, 4 ženy (7 dospělých) a 10 dětí. Dohromady se v Nové Cerekvi nacházelo 17 nekatolíků.

Ve Vlášenicích²¹¹ se nacházela pouze 1 úplná rodina, tedy 3 dospělé osoby a 2 děti. Ve druhé Vlášenicích²¹² se hlásila také jedna rodina a to 2 dospělé osoby a 3 děti. Celkem tedy počet nekatolíků z obou Vlášenic činil 5 dospělých osob a 5 dětí.

V Ondřejově se nacházely 2 nekatolické rodiny, z toho jeden sňatek byl smíšený (katolička byla manželka). Celkem se v Ondřejově přihlásilo 7 dospělých nekatolíků a 4 děti (dohromady 11 nekatolíků).

Rovněž 2 nekatolické rodiny se nacházely ve Stříteži a opět jeden svazek byl smíšený (katoličkou byla manželka). Ale celkový počet nekatolíků byl pouze 8 (5 mužů, 2 ženy, 1 dítě).

Ve Ctiboři se také nacházely 2 nekatolické rodiny, ale celkový počet nekatolíků je pouhých 7 osob (2 muži, 3 ženy, 2 děti).

Ve Vysoké Lhotě byly také 2 nekatolické rodiny – Hánovi a Šikýřovi. Po rozebrání se tedy jednalo o 3 muže, 2 ženy a 3 děti – celkem tedy pouze 8 nekatolíků.

Poslední místo, kde se objevily 2 nekatolické rodiny, byla vesnice Veselá s celkovým počtem nekatolíků 7 (3 muži, 3 ženy, 1 dítě).

²⁰⁹ Celkový počet zapsaných mužů bylo 11, ale 1 muž byl katolík.

²¹⁰ Pro ženy bylo záznamů celkem 7, ale 1 byla katolička.

²¹¹ Jedná se o dnešní Vlášenic u Pelhřimova, od Moravče asi 8 km.

²¹² Pravděpodobně se jedná od dnešní Vlášenic-Drbohlavy, od Moravče asi 14 km.

Pouze 1 rodina domkáře se k nekatolictví přihlásila v Božejově. Jedná se tedy pouze o 3 osoby (2 dospělé, 1 dítě). Další jedna jediná rodina se přihlásila z Útěchoviček (Královi). Celá rodina čítala 9 příslušníků, z čehož 6 osob bylo dospělých a 3 děti. Další rodina se objevila v Proseči.²¹³ Jednalo se o rodinu Strachotovu, místního šenkýře. Manželství bylo smíšené (katolička manželka) a tak dospělá nekatolická osoba byla pouze 1 a děti 5 (celkem 6 nekatolíků). Další a rovněž smíšená rodina (katolička manželka) se přihlásila ve Chmelné – jsou to pouhé 2 osoby, otec a dítě. Poslední celá rodina byla z Metánova a jednalo se 4 osoby (3 dospělí, 1 dítě).

Z některých míst se přihlásili i jednotlivci: ze Svatavy²¹⁴ byly zapsány 3 osoby (1 vdova, 2 děti), z Myslotína 2 osoby (obě dospělé, jednalo se o otce se synem) a v Černovicích, Čížkově a Zlátence se přihlásilo po 1 osobě. V Černovicích se jednalo o švece Antonína Kociána, v Čížkově o mladou ženu Annu Zajícovou a ve Zlátence o vdovu, výminkářku.

Nejvíce nekatolíků se hlásilo samozřejmě z Moravče (142 dospělých, 110 dětí), nejméně z Černovic, Čížkova a Zlátenky (po 1 osobě). V Seznamu se objevuje i celkem 17 katolíků (9 mužů a 8 žen), kteří jsou zmiňováni kvůli svým nekatolickým protějšským popř. i širší rodině. Seznam zaznamenává i jména dětí nekatolických párů, nejvíce dětí se opět objevovalo v Moravči (110), žádné děti nebyly zaznamenány v Černovicích, Myslotíně, Čížkově a Zlátence. Celkem tedy Seznam duší 1810 ve sboru zaznamenává na 414 dospělých věřících a 281 dětí. Jelikož docházelo k častému úmrtí dětí v raném věku, není údaj o počtu nekatolických dětí nějak zvlášť důležitý, ale kdybychom chtěli úplně celkové číslo nekatolíků v moravečském sboru k roku 1810, tak i se zapsanými dětmi to činilo 695 nekatolíků.

V porovnání se Seznamem duší z let 1782-1783 (1790) zde vidíme nárůst počtu členů v moravečském sboru. Nejradikálnější nárůst můžeme vidět na samotné Moravči, kdy v roce 1782-1783 bylo zapsáno 54 dospělých nekatolických osob a v roce 1810 již 142 dospělých nekatolíků. V Moravči se tedy počet nekatolíků za tu dobu zvýšil o celých 88 osob. Všechny ostatní již tradiční obce vykazovaly také nárůst, ale odhadem většinou do 10 osob. K úbytku nekatolíků ve srovnání se starším Seznamem došlo jen v některých vzdálenějších obcích: v Božejově byl počet snížen o 1 nekatolíka a v Ondřejově o 2. Oproti předchozímu Seznamu se objevují také nová místa s výskytem nekatolíků např. Svatava, Vlásenice, Proseč. Celkové navýšení nekatolíků si ukažme na číslech: Seznam duší 1782-1783 (1790) celkem zaznamenává 274 dospělých osob nekatolického vyznání a Seznamu duší z roku 1810 udává 414 dospělých nekatolíků (a 281 dětí).

²¹³ S největší pravděpodobností se jedná o dnešní Proseč-Obořiště, od Moravče asi 5 km.

²¹⁴ Od Moravče asi 8 km.

Pro další představu početního vývoje členů moravečského tolerančního sboru můžeme rozebrat ještě další pramen a tím je Seznam duší z roku 1822.²¹⁵ Eviduje jména nekatolíků k uvedenému roku i s dětmi, ale i smíšené páry s katolickými protějšky.

V Moravči se v daném roce k nekatolictví přihlásilo 78 mužů a 98 žen, celkem tedy dospělých bylo 176.²¹⁶ Děti bylo uvedeno 110. Nekatolíků v Moravči i s dětmi bylo tedy celkem 286.

V Peklůvku bylo napočítáno pouhých 8 nekatolíků mužů a 7 žen. Děti bylo také 8, takže celkový počet nekatolíků pro Peklůvko činil 23.

V Leskovicích bylo zaznamenáno 15 nekatolíků mužů a 19 žen.²¹⁷ Děti bylo 20 a tak celkový počet nekatolíků v Leskovicích činil 54.

Litohošť byla také častým místem výskytu nekatolíků. V roce 1822 k nekatolictví bylo zapsáno 20 mužů a 25 žen.²¹⁸ Celkem tedy 45 dospělých nekatolíků, po přičtení 25 zapsaných dětí počet nekatolíků činí 70.

V Pejškově se v daném roce nacházelo 11 mužů nekatolíků a 10 žen nekatoliček.²¹⁹ Děti bylo zapsáno 13, celkový počet nekatolíků tedy byl 34.

V Čakovicích bylo nahlášeno 14 mužů a 16 žen.²²⁰ Děti bylo zapsáno 16 a celkový počet nekatolíků tedy činil 46.

V Bitčticích se nacházelo pouhých 18 dospělých nekatolíků a to 9 mužů a 9 žen.²²¹ Děti zde bylo 10, celkový počet nekatolíků tedy byl 28.

Jako nové místo zde byla uvedena vesnice Rovný.²²² K nekatolictví se zde hlásila jedna rodina, tedy 2 muži, 1 žena a 2 děti.

V Markvarci se k nekatolictví přihlásilo 7 mužů a 7 žen. Děti bylo zapsáno 10, takže celkový počet nekatolíků byl 24.

Ve Velké Lidmani bylo celkem 9 dospělých nekatolíků, 6 mužů a 3 ženy.²²³ Děti zde bylo 6 – celkem tedy pro Velkou Lidmaň bylo zapsáno 15 nekatolíků. V Malé Lidmani byli 4 nekatolíci muži a 5 žen.²²⁴ Nacházely se tu jen 3 nekatolické děti – celkem tedy v Malé Lidmani bylo 12 nekatolíků. V obou Lidmaních dohromady bylo 27 nekatolíků.

²¹⁵ Sbor česko-bratrské církve evangelické v Moravči: Seznam duší 1822.

²¹⁶ Mužů bylo celkem 80, ale 2 byly katolíci. Žen bylo celkem 102, ale 4 byly katoličky.

²¹⁷ Mužů bylo celkem 16, ale 1 byl katolík. Žen bylo celkem 22, ale 3 byly katoličky.

²¹⁸ Mužů bylo celkem 23, ale 3 byli katolíci. Žen bylo celkem 26, ale 1 byla katolička.

²¹⁹ Mužů bylo celkem 13, ale 2 byli katolíci. Žen bylo celkem 11, ale 1 byla katolička.

²²⁰ Mužů bylo celkem 15, ale 1 byl katolík. Žen bylo celkem 17, ale 1 byla katolička.

²²¹ Mužů bylo celkem 10, ale 1 byl katolík. Žen bylo celkem 10, ale 1 byla katolička.

²²² Pravděpodobně se jedná o Rovnou u Hořepníka, od Moravče asi 16 km.

²²³ Ženy byly celkem 4, ale 1 byla katolička.

²²⁴ Žen bylo celkem 7, ale 2 byly katoličky.

Další novou vesnicí byl Rytov.²²⁵ K nekatolictví se zde hlásil pouze muž, domkář, se 2 dětmi. Manželka byla katolička.

Ve Vlásenicích²²⁶ se k nekatolictví hlásila pouze 1 rodina. 1 dospělý muž, 3 ženy a 2 děti - celkem 6 osob.

V Nové Vsi²²⁷ se přihlásila také 1 rodina, 3 dospělé osoby a 1 dítě. Celkem tedy 4 osoby.

V Ondřejově se k nekatolíků přihlásilo pouze 6 dospělých osob, 3 muži a 3 ženy.²²⁸ Dospělých nekatolíků zde tedy bylo 6, dětí zde bylo 5 – celkem tedy 11 nekatolíků.

Ve Stříteži se nacházelo 10 dospělých nekatolíků (7 mužů a 3 ženy).²²⁹ Děti byly 4, a tak celkový počet nekatolíků byl 15.

Ve Ctiboři se přihlásil pouze 1 manželský pár, tedy 2 dospělí. Pouze po 1 osobě se přihlásilo z Jindřichova Hradce²³⁰ a z Kamenice. V obou případech se jednalo o smíšené páry a katoličky byly manželky. Páry byly bezdětné.

V Myslotíně se nacházela pouze 1 rodina a ani ne zcela nekatolická, byla smíšená. Tvořili ji 2 dospělí muži a 1 dítě. Žena byla katolička.

V Lipici se k nekatolictví hlásila rovněž 1 rodina, 2 dospělí a 6 dětí – celkem tedy 8 osob.

V nedaleké Nové Cerekvi se přihlásilo 6 mužů a 9 žen, dohromady 15 dospělých. Děti bylo také 15, takže celkem zde v příslušném roce bylo 30 nekatolíků.

V Čížkově byla uvedena také 1 rodina, ale smíšená. V tomto případě byl katolíkem muž a žena se 2 dětmi se hlásila k nekatolictví.

Chmelná uváděla celkem 12 nekatolíků. Z toho bylo 7 dospělých (4 muži a 3 ženy) a 5 dětí.²³¹

V Proseči se přihlásily celkem 2 rodiny: 2 muži, 2 ženy a 5 dětí. Celkem zde tedy bylo 9 nekatolíků.

V Útěchovičkách byli 2 dospělí nekatolíci, 4 nekatoličky a 4 děti. Celkem tedy 10 nekatolíků.

²²⁵ Pravděpodobně se jedná o Rytov u Černovic, od Moravče asi 14 km.

²²⁶ Zde se jedná o Vlásenici-Drbohlavy.

²²⁷ Vzhledem k častému výskytu tohoto názvu tuto konkrétní Novou Ves nelze přesně lokalizovat. Může se jednat o Novou Ves-Důl u Pacova (od Moravče asi 9 km), nebo o Novou Ves u Košetic (od Moravče asi 23 km), nebo o Novou Ves u Božejova (od Moravče asi 14 km) anebo o Novou Ves u Kamenice nad Lipou (od Moravče asi 16 km).

²²⁸ Žen bylo celkem 6, ale 3 byly katoličky.

²²⁹ Ženy byly celkem 4, ale 1 byla katolička.

²³⁰ Od Moravče asi 36 km.

²³¹ Ženy byly celkem 4, ale 1 byla katolička.

Ve Vysoké Lhotě se k nekatolictví hlásily 3 rodiny, ale 1 byla smíšená. Celkem tedy šlo o 3 muže, 2 ženy (+ 1 žena katolička) a 6 dětí. Ve Vysoké Lhotě se tedy nacházelo 11 nekatolíků.

Z Veselé se hlásily 2 rodiny, to jsou tedy 2 muži, 2 ženy a 3 děti – celkem 7 nekatolíků.

Ze Zlátenky se hlásila pouze 1 rodina, konkrétně tedy 2 dospělé osoby a 2 děti. Nekatolíci, kteří se odtud tedy hlásili, byli pouze 4.

Dalším místem byly Časkovice.²³² Zde se hlásila pouze 1 rodiny, tedy opět 2 dospělí a 2 děti.

Poslední uváděnou vesnicí byla Vyskytná.²³³ K nekatolictví se hlásily 2 smíšené rodiny. Katolíky byly muži, dospělé nekatoličky byly tedy pouze 2 ženy a nekatolické děti byly 4.

Nejvíce nekatolíků bylo zapsáno stejně jako v předchozím případě - v Moravči. Zde celkový počet nekatolíků i s dětmi činil 286 osob (v roce 1810 se v Moravči přihlásilo celkem 252 osob, v roce 1822 byl počet dětí stejný jako v roce 1810, tedy navýšení věřící – 34 osob – byli jen dospělí). Nejméně nekatolíků se přihlásilo z Jindřichova Hradce a Kamenice (po 1). V tomto Seznamu se objevují i nová místa s výskytem nekatolíků, např. Časkovice, Nová ves, Rovný, Rytov. Celkem se tedy v roce 1822 k moravečskému nekatolickému sboru přihlásilo na 455 dospělých a 292 dětí – dohromady 747 nekatolíků. Zapsáni byli i katolíci ze smíšených manželství, kterých bylo 37 (24 žen a 13 mužů).

V porovnání s předchozím Seznamem duší 1810 počet nekatolíků v moravečském sboru stoupl, ale ne již tak razantně jako v předchozím období (1782/83-1810). Seznam z roku 1810 vykazoval 414 dospělých nekatolíků a 281 dětí. Seznam z roku 1822 uvádí o 41 dospělých osob (455) a o 11 dětí (292) více, i když údaje o počtu dětí nejsou zcela stěžejní, protože jejich počet se díky vysoké dětské úmrtnosti velmi měnil. Počet nekatolíků mezi lety 1810 až 1822 tedy stoupl o 52 osob. Nápadně se zvýšil i počet smíšených manželství – Seznam z roku 1810 jich uvádí pouhých 17, ale Seznam z roku 1822 jich zaznamenává o celých 20 více. U většiny případů se jedná o páry, kde katoličkou byla žena.

Otázku smíšených manželství a vůbec pohled na sňatky v první polovině 19. století nám může osvětlit Kniha ohlášek 1794-1826. V období od roku 1800 až 1826 došlo k uzavření 130 sňatků - nejméně sňatků bylo uzavřeno v roce 1804 (1) a nejvíce v roce 1819 (11, z toho 2 sňatky byly smíšené). Z celkového počtu sňatků bylo 13 sňatků smíšených (z

²³² Jedná se o dnešní Částkovice, od Moravče asi 8 km.

²³³ Zde Seznam duší 1822 končí, údaje o této vesnici možná nejsou kompletní.

toho 9× katolík muž a 4× žena), ale první smíšené sňatky byly uzavřeny až v roce 1818 (tedy od posledního smíšeného sňatku – 1798 - s odstupem 20 let). Do té doby byly uzavírány pouze sňatky čistě nekatolické, což nám může značit, že do roku 1818 nevráživost mezi katolíky a nekatolíky nejspíše stále existovala. Ve druhé polovině druhé dekády 19. století patrně docházelo k uklidnění poměrů a mezi lidmi se asi až teď intenzivně a naplno začala projevovat povolená tolerance. Nejvíce smíšených sňatků bylo uzavřeno v roce 1822, tedy 5 smíšených sňatků z 10 uzavřených. Kromě smíšených sňatků byly uzavřeny i 3 sňatky mezi nekatolíky helvétského a augsburského vyznání (2 byly uzavřeny v roce 1803 a 1 v roce 1821 – augsburského vyznání byli vždy ženichové).

Co se týče informací o jedincích, nejčastější jména u nevěst byla Mariana (31×), Alžběta (29×), Kateřina (25×) a Anna (24×). Naopak málo častá byla Veronika (2×), Johana, Rozálie nebo Josefa (vždy jen 1×). Nejčastěji pocházely z Moravče (43×) anebo z blízkého okolí: Pejškov (14×), Čakovice (14×), Litohošť (11×) a Leskovice (9×). Méně často nevěsty pocházely ze Zachotína (1×), Eše²³⁴ (2×), Vyskytné (1×) a Křelovic (1×). Průměrný věk nevěst v době jejich svatby činí 24, 3 let.²³⁵ Oproti předchozímu období (do roku 1800) tedy byly nevěsty v průměru téměř o rok starší - do roku 1800 byl průměr 23, 2 let. Nejstarší nevěstě bylo 46 a jednalo se o Rozinu z Čakovic (1815), nejmladším nevěstám bylo 15 let a jednalo se o Annu (1809) a Marianu (1823) z Moravče.

Naopak ženichům bylo v době svatby v průměru 28, 2 let,²³⁶ v tomto období byli tedy téměř o 2 roky mladší než před rokem 1800, kdy věkový průměr byl 30 let. V tomto období bylo nejmladším ženichům 18 (svatba v roce 1803 a dvě v roce 1819) a nejstarším bylo 62 (1815, 1816 a 1825). Nejčastějším místem původu u ženicha, stejně jako u nevěst, byla Moravč (44×) a pak opět hodně častá Litohošť (12×), Čakovice (10×) nebo Pejškov a Leskovice (po 9×).

Informace o stavu moravečské mládeže můžeme naopak získat ze Seznamu konfirmovaných z let 1818-1886.²³⁷ Konfirmace je něco jako biřmování u římskokatolické církve, tedy obřad, při kterém jsou děti přijaty mezi dospělé, a kdy dochází k jakémusi „utvrzení“ v jejich víře. Seznam nám přináší údaje o počtu konfirmovaných v daném roce, o místě bydliště a čísla domu dotyčného, o věku a o jménech obou rodičů. Pro námi sledované

²³⁴ Od Moravče asi 11 km.

²³⁵ Průměrný věk je vypočítán na základě 127 údajů, protože u 3 nevěst jejich věk nebyl zaznamenán – nevěsty byly katolického vyznání.

²³⁶ Průměrný věk je vypočítán na základě 123 údajů, protože u 7 ženichů jejich věk nebyl zaznamenán – ženichové byli katolického vyznání.

²³⁷ Sbor českobratrské církve evangelické v Moravci: Seznam konfirmovaných 1818-1886.

období (do roku 1848) se nejčastěji konfirmace dělaly v květnu (12×) nebo v červnu (10×), pouze jednou, a to v roce 1832, se konfirmace konaly v červenci.²³⁸ Obřad se tedy konal vždy jednou za rok, jen roku 1843 se konfirmace nekonaly a to proto, že podle nařízení c. k. konsistoře se žádné z dětí nenacházelo ve třináctém roku svého života a tedy ke konfirmaci nemělo určený věk. Většinou byly děti konfirmovány ve 12 (253×) nebo 13 letech (97×), některým ale bylo i 14 let (9×).²³⁹ Ojedinělé byly případy, kdy konfirmované Anně Novákové z Moravče bylo 15 let (1846) a Josefu Samkovi z Litohoště 17 let (1830).

Následující tabulka uvádí, kolik dětí bylo v jednotlivých letech v Moravči konfirmováno:

Rok	Počet konfirmovaných	Rok	Počet konfirmovaných
1818	15	1834	18
1819	13	1835	11
1820	21	1836	14
1821	15	1837	21
1822	12	1838	23
1823	17	1839	15
1824	14	1840	11
1825	13	1841	15
1826	16	1842	18
1827	20	1843	0
1828	7	1844	30
1829	17	1845	13
1830	18	1846	21
1831	15	1847	16
1832	21	1848	19
1833	22	Celkem:	501

²³⁸ U let 1833-1834, 1836-1837 a 1839-1841 údaje o měsíci konání konfirmací nejsou zapsány.

²³⁹ V letech 1830, 1832-1838, 1842, 1844-1845 a 1848 u některých dětí údaj o jejich věku chybí. Celkem se jedná o 140 dětí.

Celkem tedy bylo od roku 1818 do roku 1848 confirmováno 501 dětí (237 dívek, 264 chlapců), průměrně tedy v každém roce necelých 17 dětí (167 dětí za 10 let). Nejvíce bylo confirmováno dětí v roce 1844 (30), ale naopak nejméně právě rok předchozí (žádné dítě) z důvodu, který jsem již výše zmínila.

Nejvíce dětí bylo z Moravče (179), pak z Litochoště (52), z Leskovic (43), z obou Lidmaní (33), z Pejškova (29), z Čakovic (20), z Bitětic (17), z Nové Cerekve, Markvarce a Peklůvka (po 14) – naopak málo časté byly děti např. z Čížkova (9), ze Stříteže (8), z Proseče a Ondřejova (po 6), Humpolce (5), Pavlova a Lipice (po 3), Zachotína, Žirovnice, Rovné, Rytova a Nové Vsi (po 1).²⁴⁰

Ekonomickou stránku sboru nám přiblíží již výše zmiňovaná Účetní kniha 1785-1879. Příjem a výdej sboru jsou psány pohromadě, chronologicky. Každý rok je dělen na čtyři kvartály. Sbor se většinou již po přelomu století pohyboval v kladných finančních hodnotách. Každý kvartál je zakončen hromadným součtem a podpisem duchovního, kurátora a dvou starších (později podpisy pouze dvou starších).

První dekáda (1801-1810) byla ve znamení vždy kladných konečných zůstatků. Pouze v roce 1803 se finance velmi blízko přiblížily nule. Na konci prvního kvartálu bylo ve sborové pokladně jen 9 krejcarů. I v roce 1807 se na pokladně projevila finanční krize, na konci roku se v pokladně nacházelo pouze 54 krejcarů. Nejčastější výdaje byly provozního charakteru, např. na posly a na cestování, za víno na stůl páně, anebo na řemeslnické práce a materiál. Příkladem takového výdaje provozního charakteru je i položka na „... *spravení kalicha jenž se zlámal* ...“²⁴¹ z roku 1804 (1. kvartál, za 24 krejcarů), který nekatolíci ke svým bohoslužbám nutně potřebovali. V prvních letech se stále objevují výdaje za tesaře, sklenáře, zedníky a přidavače a pro ně potřebný materiál, ale těchto položek je již méně než v předchozím období a jejich počet se postupně ještě snižuje. Podle této informace k nějakým dostavbám ještě stále docházelo, ale pravděpodobněji než o dostavování se jednalo o vlnu přestaveb, která v důsledku trouchnivění staveb původních, nastala. Jasným příkladem byla přestavba školy v roce 1810, na kterou se mezi lidmi vybíralo. Příspěvky se pohybovaly ve výši 6, 15 – 0, 45 zlatých. Ve výdajích se objevují i položky na studenty a vdovy po zemřelých kazatelích nebo obyčejných věřících. Tato skutečnost nám může značit, že finance sboru na tom byly asi již o něco lépe, když si mohl dovolit určitý „provoz charity“.

²⁴⁰ U 6 dětí není žádný údaj o místě jejich narození.

²⁴¹ Sbor českobratrské církve evangelické v Moravci: Účetní kniha, s. 45 (v kapitole církevní příjem a výdej).

Nejvíce peněz se vybralo v posledním roce tohoto období, tedy v roce 1810 a to díky sbírce na přestavbu školy. Na konci tohoto období je psán příjem 715, 54 zlatých a výdej 402, 5. V pokladně tedy na konci dekády bylo 243, 49 zlatých.

Ve druhé dekádě (1811-1820) se určitě stále objevovaly výdaje provozního typu, stále se objevovaly i výdaje na řemeslníky a jimi potřebný materiál, ale rozhodně tento typ výdaje již nepřevládá. Čím dál častějšími se stávaly výdaje typu charitativního nebo sociálního rázu, což nám opět asi značí již jistou finanční schopnost a rozšíření finančních možností sboru. Tuto změnu vidíme především na výdajích pro vdovy a sirotky, studenty anebo na modlitebny a školy nově se utvářejících nekatolických sborů. Například v roce 1812 (3. kvartál) se 4, 5 zlatých vybralo „ ... při sbírce na školu těšínskou ...“,²⁴² anebo v roce 1811 (2. kvartál) „...na chudou církev na Moravě v kraji hradišském na panství Vsetínském ve vsi Roučka k vystavení modlitebnice ...“²⁴³ moravečtí přidali 10, 3 zlatých. Dalším způsobem projevu sociální výpomoci sboru ve společnosti byl i příspěvek potulným chudým: „ ... žebrákovi Matoušovi hulvátovi...“²⁴⁴ Stavební práce sice již nejsou tím největším finančním břemenem pro sbor, ale ne že by zcela ustaly. V roce 1814 (4. kvartál) se pořádala sbírka „ ... na opravení krchova, zahrady a zde i fary, a na položení prknama příbytku školního učitele ...“²⁴⁵ Příspěvky se pohybovaly v částkách od 1 do 0, 15 zlatých. Tato rekonstrukce byla poměrně dlouhodobá, protože peníze se za tímto účelem vybírali ještě v roce 1815 (3. kvartál) a v roce 1818 (2. a 3. kvartál). V roce 1818 se ještě vybíralo na „ ... barvení stropů v chrámu páně ...“²⁴⁶ Peníze se scházely s širokého okolí – především z Moravče, Leskovic, Litohoště, Vysoké Lhoty, Peklůvka, Lidmáňky, Markvarce, Stříteže, Bitětic, Čakovic, Nové Vsi, Nové Cerekve, Pejškova a Chmelné. Od roku 1818 je kniha psána i jiným písmem, od tohoto roku se o finanční evidenci začal starat Jan Szalatnay mladší, který svému otci se sborem vypomáhal a po jeho smrti se v Moravči stal sám kazatelem. Na další stavební práce se vybíralo v roce 1820 (4. kvartál) a to na „...na školu, totiž na vystavění od kamena komory a chlíva a síně s trojím klenutím, a na štít u fary ...“²⁴⁷

Pro toto období je charakteristická přeměna sborových výdajů. Hlavním typem výdajů už nejsou stavby, i když se stále objevují, ale čím dál více peněz je poskytováno chudým a

²⁴² TAMTÉŽ, s. 78.

²⁴³ TAMTÉŽ, s. 73.

²⁴⁴ TAMTÉŽ, s. 80.

²⁴⁵ TAMTÉŽ, s. 84.

²⁴⁶ TAMTÉŽ, s. 99.

²⁴⁷ TAMTÉŽ, s. 109.

potřebným. Na konci tohoto období byl celkový příjem 117, 39 zlatých a výdej 100, 48 zlatých. V pokladně tedy do dalšího období zůstalo 16, 51 zlatých.

Třetí období (1821-1830) se liší již formou svého zápisu. Mizí předchozí rozdělení na kvartály, příjem i výdej je psán chronologicky za sebou a konečný součet je proveden až na konci každého roku. Zápis je vzhledově jednodušší. Některé záznamy jsou již více strohé a neudávají, odkud se peníze vzaly a na co půjdou. Stále pokračují výdaje na opravy školy a fary, ale tyto výdaje stále nejsou dominantní, jako byly v prvních letech života sboru. Sbírkový sociálního charakteru, které byly typické pro předchozí období, se již umírnily a převážně se zúžily na příspěvky vdovám a sirotkům po duchovních pastýřích. Pro celé toto období je nejčastějším zápisem „do pokladnice“, nejběžnějším příspěvkem bylo do 2 zlatých. Zápis „do pokladnice“ je nejčastější jistě také tím, že v roce 1824 došlo k zadlužení sboru, které pokračovalo i do následujících let: v roce 1824 sbor dlužil 83, 22 zlatých, v roce 1825 32, 58 zlatých, v roce 1826 34, 12 zlatých, v roce 1827 76, 46 zlatých, v roce 1828 131, 29 zlatých, v roce 1829 127, 42 zlatých a v roce 1830 se dluh zastavil na 91, 2 zlatých. Dluh byl pravděpodobně způsoben koupí dalšího pozemku od Jana Soukupa z Moravče, který byl zakoupen již v předchozím roce, ale až teď došlo k jeho zaplacení. Pozemek stál rovných 100 zlatých. Tato částka sbor velmi zadlužila, a proto se soustředili hlavně na vybírání peněz a výdaje byly pouze za nejnnutnější věci, jako byly neodkladné opravy anebo víno na stůl Páně.

V tomto období je charakteristická změna formální úpravy a hlavně také snaha o změnu od převahy výdajů k převaze příjmů kvůli velkému zadlužení sboru z roku 1824. Charitativní výpomoc ustupuje pro toto období do pozadí (ale nezaniká), výdaje činí jen neodkladné záležitosti a potřeby pro výkon bohoslužeb. Dluh se přenáší i do dalšího období v celkové výši 91, 2 zlatých.

Dluhy tedy nadále pokračují i v dekadě čtvrté (1831-1840). Pro celé toto období jsou typické pouze nutné výdaje, tedy na víno a opravy (oken, bílení, futra, vrata atd.). Již se nepodnikají žádné sbírky na chudé nebo potřebné, sbor po celou tuto epochu sám řeší tíživou finanční situaci. Předchozí zadlužení sboru se postupně zmenšuje, ale první dva roky ještě stále přetrvává. V roce 1831 sbor dluží 45, 13 zlatých a v roce 1832 již jen 21, 43 zlatých. Od roku 1833 (desátý rok od zadlužení) má sbor již zase kladné finanční hodnoty, i když v pokladnici zůstal pouze 1 zlatý. Kladné finance se sboru podaří udržet až do roku 1837, ale zůstatek na konci každého roku není nikdy nějak velký (nejvíce v roce 1837, kdy v pokladně zůstalo 25, 39 zlatých). Od roku 1835 do roku 1837, kdy se tedy sbor na chvíli držel v kladných hodnotách, počet oprav na církevních objektech se zase o něco navýšil. Ale od roku 1838 se sbor dostává opět do těžkých dluhů. Podle zápisu v Účetní knize se jedná o

opravu fary, která proběhla v roce 1834, a až nyní došlo k jejímu zaplacení. Sbor na konci roku dlužil 478 zlatých. V následujícím roce došlo ještě k prohloubení sborového dluhu, protože objekty potřebovaly neodkladné opravy (např. oprava střechy na škole). Na konci roku 1839 moravečský sbor dlužil 544, 35 zlatých. Rok 1840 byl bohužel stejného rázu a dluh se vyšplhal na celkovou částku 581, 35 zlatých.

Čtvrtá dekáda je charakteristická nejen finančními problémy sboru stejně jako předchozí období, ale díky těmto finančním problémům dochází k vymizení sbírek a darů sociálního nebo charitativního rázu. Provádějí se jen nejnútnejší opravy a výdaje provozního typu se zúžily již jen na víno. Příjem za rok 1840 byl 129, 2 zlatých a výdej (tedy i s dluhy) byl 710, 55 zlatých. Do dalšího období tedy přechází dluh 581, 35 zlatých.

Poslední námi sledované období (1841-1848), páté, začíná pro sbor opět nechvalně. Do nového desetiletí se opět vstupuje s dluhy a ne malými. Rok 1841 je zakončen s dluhem ve výši 561, 12 zlatých, roku 1842 se dluh vyšplhal na 591, 9 zlatých. V těchto pro sbor jistě těžkých dobách se opravy neprováděly téměř žádné a na vdovy se vybíralo pouze jednou. Na lepší časy se začalo blýskat v roce 1843. „ ... *Nejjasnější mocnár a král pruský Fridrich Wilhelm,*²⁴⁸ *ráčil zaplatiti církvi moravečské dar ...*“²⁴⁹ který činil 175 zlatých. Sbor sice na konci tohoto roku ještě dlužil 307, 5 zlatých, ale darem si velmi pomohl k umoření svého dluhu. I rok 1844 byl pro sbor také velmi přívětivý: „ ... *přispění od veleslavného Gustava Adolfského náboženského ústavu z Lipska ...*“²⁵⁰ se do moravečského sboru dostalo dalších 353 zlatých a 5 krejcarů. I přes tento štědrý dar z Lipska se sbor ještě na konci roku 1844 ocital v dluzích ovšem již jen 11, 19 zlatých. Roku 1845 přišel další dar z Lipska tentokrát ve výši 2 490, 36 zlatých. Díky těmto darům se finanční situace sboru značně zlepšila a peníze byly, kromě zaplacení dluhů, použity hlavně na opravy církevních objektů. Nejednalo se o velké stavební zásahy, spíše jen o opravy, úpravy a údržbu budov. Dary z Lipska přišly i v následujících letech, v roce 1846 a 1847. Sbor tedy revoluční rok 1848 zakončil kladnými financemi v celkové výši 2 200 zlatých a 10 krejcarů ve stříbře.

Jak poslední období začínalo s dluhem, kde byla velmi malá šance ze strany sboru na jeho umoření, tak na konci období měl sbor nejen dluhy zaplacené, ale i budovy opravené a zajištěné vše potřebné ke svému provozu. Celkový příjem za rok 1848 (tedy i s dary z předchozích let) byl 2 315, 15 zlatých ve stříbře a výdaje byly 115, 5 zlatých. Do nové

²⁴⁸ Jedná se o pruského krále Fridricha Viléma IV.

²⁴⁹ Sbor česko-bratrské církve evangelické v Moravci: Účetní kniha, rok 1843 (kniha zde již není stránkovaná).

²⁵⁰ TAMTÉŽ, rok 1844.

epochy a do přelomu poloviny století se tedy sbor vydával s 2 200 zlatými a 10 krejcary ve stříbře.

První dvě desetiletí byla ekonomika moravečského sboru kladná a to natolik, že se mohl sbor ještě angažovat společensky a finančně vypomáhat potřebným. Nejvíce se to odráželo ve druhém desetiletí, kdy sbírek charitativního typu bylo čím dál více a naopak výdaje na stavby začaly ustupovat do pozadí. První velké zadlužení přišlo v roce 1824 kvůli koupi pozemku a z tohoto zadlužení se dostal až v roce 1832. Pak následovalo pár let s kladnou finanční bilancí ale ne dlouhodobou. V roce 1838 se sbor opět zadlužil a to až do takových částek, že dostat se z nich se sboru podařilo až v roce 1845 a to především díky darům ze zahraničí. V tomto období, kdy se sbor potýkal s vysokými dluhy, mizí jakékoliv druhy charity a výpomoci ostatním. Sbor se omezil jen na nejnnutnější opravy a nákup nejnnutnějších provozních věcí (jen víno). Po obdržení darů ze zahraničí se finanční situace sboru značně zlepšila a toleranční doba se v Moravči zakončovala s více jak dvěma tisíci zlatými v pokladně.

Sbírky peněz do pokladny byly buď hromadně organizovány anebo šlo o náhodné dary od jednotlivců. Výdaje na řemeslníky a materiál zde stále byly, ale již nebyly tak časté a markantní jako před rokem 1800, kdy se všechny objekty stavěly nově „na zeleném“. Po roce 1800 šlo jen o přestavby budov do kamene a pak průběžné opravy a úpravy. Kromě pravidelné položky „do pokladnice“ se každoročně objevovaly položky za kostelníka a kominíka a to vždy na konci daného roku anebo na začátku roku nového. Další častá položka byla za „víno na stůl páně“, „za školní visitaci“, „za posla táborského“, „za vápno“ atd.

Závěr

V závěru této práce bych se ráda pokusila shrnout poznatky, které mi prameny o moravečském tolerančním sboru do roku 1848 daly. Jistě nejzajímavější je otázka o početní velikosti sboru. Jak nám ukázaly Přihlášky a Seznamy duší, počet členů stále stoupal. Zpočátku byl nárůst poměrně značný - z 274 nekatolíků zapsaných v Seznamu duší z let 1782-1783 na 414 dospělých a 281 dětí (celkem 695) ze Seznamu duší 1810. Za tento prvotní nárůst nejspíše mohla již přesnější informovanost lidí o nekatolictví a jeho postupné rozšíření mezi nimi. Za rozšíření evangelictví do širšího okolí jistě mohl samotný vznik tolerančního sboru, především modlitebny, fary a školy. Nárůst členů do sepsání dalšího Seznamu duší v roce 1822 nebyl již tak razantní - z 414 dospělých a 281 dětí na 455 dospělých a 292 dětí (celkem 747). Za to nejspíše mohlo již jisté ustálení poměrů ve společnosti a především ustálené rozdělení na „katolické“ a „nekatolické“ rody.

Vůbec otázku vztahů mezi katolíky a nekatolíky v Moravci můžeme posoudit v Knize ohlášek 1794-1826. První smíšený sňatek byl uzavřen až v roce 1795, ale bohužel nevíme, jestli do té doby doopravdy žádné smíšené manželství uzavřeno nebylo, anebo bylo zaznamenáno v nějakém starším prameni, který my dnes již k dispozici nemáme. Ale jestli tento sňatek v roce 1795 byl skutečně první, může to značit nestabilitu poměrů a jistou nevraživost či nedůvěru mezi katolíky a nekatolíky do té doby. Tím by se 90. léta stala i dobou prvního usmíření. Smíšené sňatky ani v následujících letech nebyly tak časté, což nám dokládá i dvacetiletý interval v letech 1798 až 1818, během něhož nedošlo k uzavření žádného smíšeného manželství. Po překonání tohoto intervalu začalo docházet ke smíšeným sňatkům častěji, ne již tak ojediněle, což by mohlo značit určité vylepšení vtaů mezi katolíky a nekatolíky a možná i jisté „usmíření“. I Jan Szalatnay ve svých Pamětech zaznamenává špatné vztahy mezi oběma skupinami, ale v pozdější době, tedy několik let před jeho smrtí, se o těchto sporech již nezmiňuje, ale nevíme, zda je to proto, že už pominuly (nebo minimálně ztratily na své intenzitě) anebo proto, že se přenesly na jeho syna, který mu vypomáhal, a sám Jan Szalatnay starší již nebyl tím hlavním „terčem“. Podle situace i na jiných místech v Čechách, soudím, že spory se pomalu vytrácely právě díky uklidnění lidí a společnosti, zvyknutím si na sebe a jistému „vyčichnutí“ nesvárů. Takže 20. léta bych označila za dobu, kdy dochází již k celkovému a úplnému usmíření obou skupin, jejichž vnější životy se začínají navzájem bezkonfliktně prostupovat a prolínat.

Finanční otázka byla pro nově vznikající toleranční sbor velmi důležitá. Jelikož nekatolické církve nedostávaly žádnou podporu od státu, bylo materiální zabezpečení sboru čistě v režii věřících. Zachování poplatků katolickému faráři a velké finanční zatížení na výstavbu nových nekatolických objektů přinášelo prostým lidem neúnosné výdaje a někdy i nedostání svých slibů. V prvních letech to vypadá, že sbor neměl finanční potíže, ale to je tím, že velké finanční výdaje se měly platit dodatečně až po několika letech. Takže v počátečních letech se začalo s výstavbou všeho potřebného, ale po čase, když se mělo dodatečně splácet a přišly už i první velké opravy již postaveného, se peněz nedostávalo a v roce 1792 sbor upadl do dluhu. Zadlužení trvalo několik let, ale do nového století se vstupovalo s kladnými financemi. Další zadlužení v podstatě ze stejných důvodů nastalo i v roce 1824 a 1838. Od roku 1845 se ale sbor nacházel již poměrně dobře a stabilně finančně zajištěn. Zkrátka jelikož se sbor financoval pouze z vlastních zdrojů, nebylo na velké rozhazování (někdy ani na zaplacení) a na místě byla ta „tolerance“ – Jan Szalatnay se musel smířit s tím, že nedostane všechny peníze, na které má nárok, a vytrvat ve své práci pro její podstatu, a stejně ti, kteří sboru půjčili, mu později alespoň část dluhu odpustili a těšili se z výsledků svého úsilí.

K získání poznatků ve své práci jsem využila především analytické metody. Ale také komparace (porovnání) mezi jednotlivými prameny a údaji a statistiky k zjištění konkrétních počtů a čísel.

Spletité osudy nekatolictví v českých zemích zajisté nekončí rokem 1848, kdy tedy došlo k jistému uvolnění znevýhodňujících podmínek. Jak jsem již přímo v práci zmínila, oficiální rovnoprávnost nekatolíků nastala v roce 1861 díky Protestantskému patentu. Ale skutečně v praxi se jednalo jen o teoretické zrovnoprávnění, to skutečné, praktické, ve společnosti nastávalo pomalu a pozvolna. Ke konci 19. století a na počátku století 20. se řady nekatolíků mírně rozrostly, ale určitě ne natolik, jak by si sami nekatolíci přáli.²⁵¹ Většina lidí sice nadále zůstávala formálně katolíky (nekonvertovali a nového oficiálního stavu bez vyznání povoleného v Předlitavsku v roce 1868 se báli), ale vnitřně se s nimi rozešla.²⁵² Mohlo za to především neuspokojení revolučních snah a politická situace (hlavně národní otázka, protože římskokatolická církev se začala jevit jako protičeská). Po vzniku samostatného Československa římskokatolická církev zaznamenala odliv více než milionu věřících, většina jich vstoupila do nově vzniklé Církve československé husitské a pak do

²⁵¹ NEŠPOR, Zdeněk R. *Příliš slábi ve víře: Česká ne/religiozita v evropském kontextu*. Praha, 2010, s. 53. ISBN 978-80-7017-147-9.

²⁵² TAMTÉŽ, s. 55.

Českobratrské církve evangelické, která vznikla sloučením luterských a reformovaných sborů v Čechách, někteří samozřejmě zůstali bez vyznání.²⁵³ Během 20. století došlo obecně k poklesu počtu věřících, ať vinou ateizace společnosti obecně, anebo komunistickou propagandou. Současnou českou společnost bychom z hlediska ve vztahu k náboženství mohli rozdělit na tři skupiny: 1) tradiční věřící hlásící se ke konkrétní církvi, 2) alternativní spiritualisté, 3) přesvědčení ateisté.²⁵⁴ Podle porovnání výsledků sčítání lidu v letech 1991 a 2001 se počet věřících Českobratrské církve evangelické snížil z 2% na 1, 1%.²⁵⁵

V současné době má sbor českobratrské církve evangelické v Moravči 170 věřících. Bohoslužby se zde konají každou neděli od 9. 30 v místním kostele a děti během nich mají tzv. nedělní školu. Kromě bohoslužeb sbor pravidelně pořádá i kulturní akce v podobě např. koncertů, anebo různé akce pro děti jako jsou výlety a tábory.

²⁵³ TAMTÉŽ, s. 56.

²⁵⁴ TAMTÉŽ, s. 104.

²⁵⁵ TAMTÉŽ, s. 102.

Seznam pramenů a literatury

Prameny:

HREJSA, Ferdinand (ed.). *Jan Szalatnay a jeho paměti z doby toleranční*. Praha, 1931.

Přihlášky k evangelickým církvím na základě povolení tolerančním patentem v letech 1781-1782, země Čechy, kraj 14. Tábor. Telč, 2005.

Sbor českobratrské církve evangelické v Moravči: *Kniha ohlášek 1794-1826*.

Sbor českobratrské církve evangelické v Moravči: *Seznam duší 1782-1783*.

Sbor českobratrské církve evangelické v Moravči: *Seznam duší 1810*.

Sbor českobratrské církve evangelické v Moravči: *Seznam duší 1822*.

Sbor českobratrské církve evangelické v Moravči: *Seznam confirmovaných 1818-1886*.

Sbor českobratrské církve evangelické v Moravči: *Účetní kniha 1785-1879*.

Literatura:

BURIAN, Ilja, Jiří MELMUK a Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ. *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě 1*. Praha, 1995. ISBN 80-85942-10-0.

BURIAN, Ilja, Jiří MELMUK a Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ. *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě 4*. Praha, 1995. ISBN 80-85942-15-1.

BURIAN, Ilja, Jiří MELMUK a Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ. *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě 2*. Praha, 1995. ISBN 80-85942-11-9.

BURIAN, Ilja, Jiří MELMUK a Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ. *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě 5*. Praha, 1995. ISBN 80-85942-16-X.

HAVELKA, Emanuel. *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*. Praha, 1910.

KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve III*. Olomouc, 1993. ISBN 80-7067-285-4.

KVÁŠOVÁ, Miroslava. *Pelhřimov*. Praha-Litomyšl, 2008. ISBN 978-80-7185-924-6.

MARTÍNEK, Zdeněk. Triviální školy v okolí Pelhřimova na konci 18. století. In *Vlastivědný sborník Pelhřimovska 2*, 1991. ISSN 1211-9741.

MEDEK, Zdeněk Jan. *Na slunce a do mrazu: První čas Josefské náboženské tolerance v Čechách a na Moravě*. Praha, 1982.

MELMUKOVÁ, Eva. *Patent zvaný toleranční*. Praha, 1999. ISBN 80-204-0741-3.

NEŠPOR, Zdeněk R. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha, 2009. ISBN 978-80-7017-129-5.

NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství v 19. století: Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* Praha, 2010. ISBN 978-80-87271-22-3.

NEŠPOR, Zdeněk R. Příliš slábi ve víře: Česká ne/religiozita v evropském kontextu. Praha, 2010. ISBN 978-80-7017-147-9.

NEŠPOR, Zdeněk R. *Víra bez církve?: Východočeské toleranční sektářství v 18. a 19. století.* Ústí nad Labem, 2004. ISBN 80-86067-92-0.

Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. 2. díl. Praha, 1889.

Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. 20. díl. Praha, 1903.

Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. 11. díl. Praha, 1897.

Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. 21. díl. Praha, 1904.

Seznam obrázkové přílohy

Obr. č. 1: Mapa evangelických sborů v českých zemích v toleranční době (NEŠPOR, Zdeněk R. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha, 2009, v příloze. ISBN 978-80-7017-129-5.).

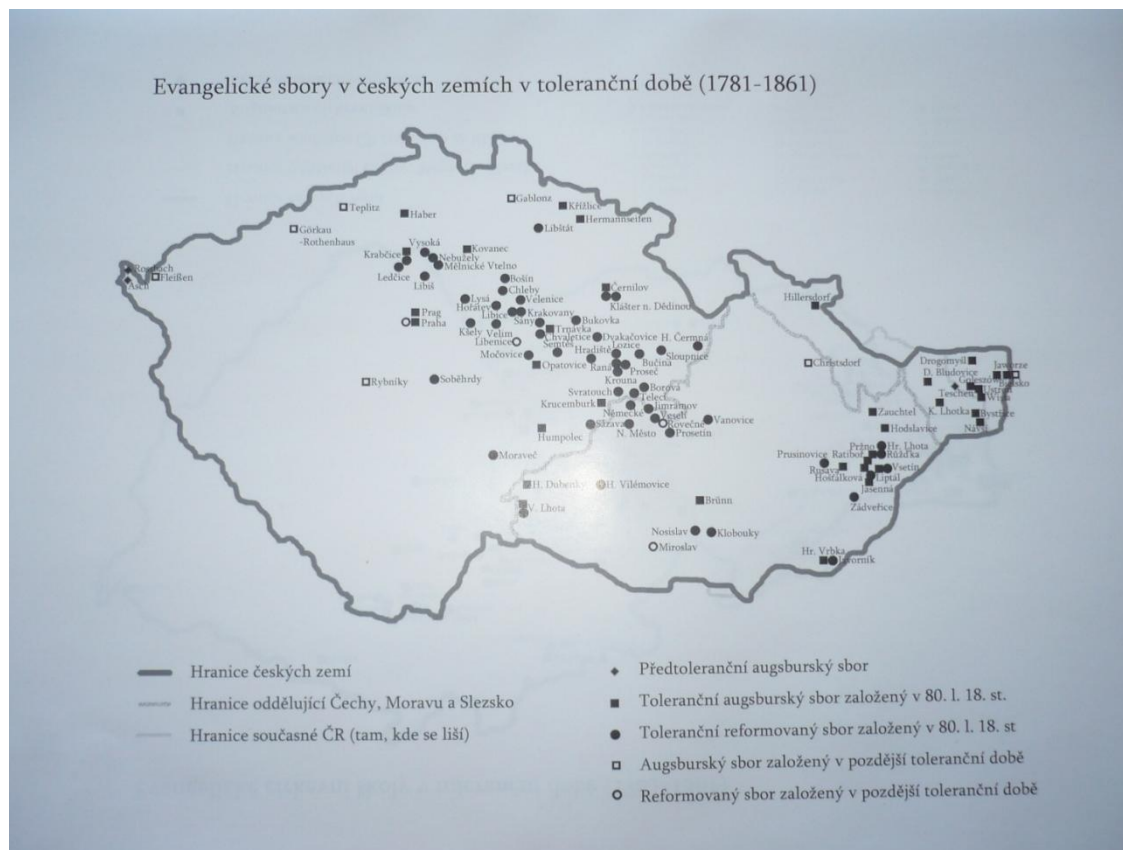
Obr. č. 2: Kostel českobratrské církve evangelické v Moravči (foto Gabriela Zavadilová 2011).

Obr. č. 3: Interiér kostela (foto Gabriela Zavadilová, 2012): a) Stůl Páně, b) Empora s varhany v levé části kostela, c) Empora pro pěvecký sbor v pravé části kostela.

Obr. č. 4: Fara českobratrské církve evangelické v Moravči (foto Gabriela Zavadilová, 2012).

Obr. č. 5: Náhrobky prvního moravečského kazatele Jana Szalatnaye a jeho rodiny (foto Gabriela Zavadilová, 2011).

Obr. č. 1: Mapa evangelických sborů v českých zemích v toleranční době

Obr. č. 2: Kostel českobratrské církve evangelické v Moravči

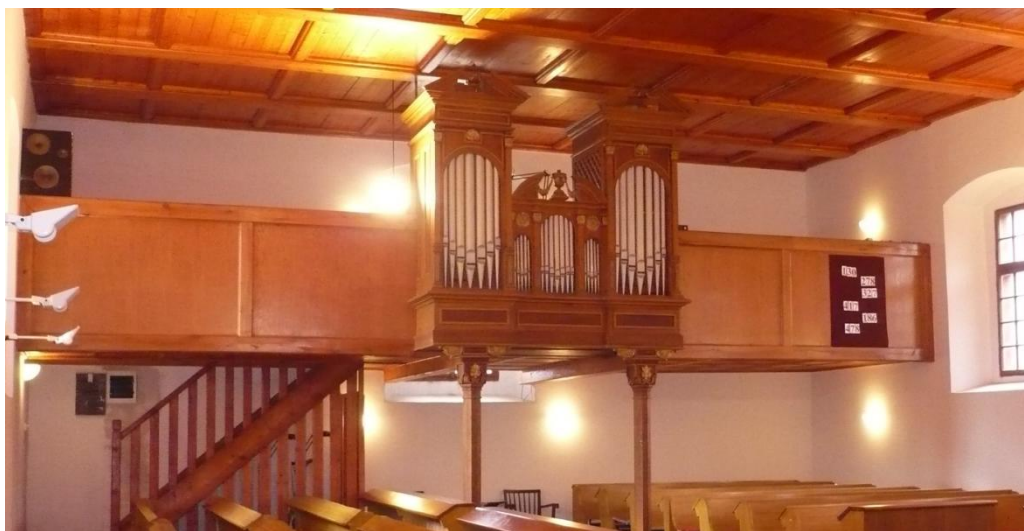

Obr. č. 3: Interiér kostela

a) Stůl Páně

b) Empora s varhany v levé části kostela

c) Empora pro pěvecký sbor v pravé části kostela

Obr. č. 4: Fara českobratrské církve evangelické v Moravči (současná podoba po rekonstrukci v roce 2010)

Obr. č. 5: Náhrobky prvního moravečského kazatele Jana Szalatnaye a jeho rodiny (zprava: Jan Szalatnay mladší, Jan Szalatnay, manželka Lydie, náhrobek nečitelný, ale nejspíše manželka Jana Szalatnaye mladšího)

Resumé

Diese Arbeit beschäftigt sich mit der Problematik des Toleranzpatents und mit der nach ihm folgenden Zeitspanne. Während dieser Zeitspanne ist es zu großen Veränderungen in den Religionsmöglichkeiten und überhaupt in der ganzen Gesellschaft gekommen.

In dem ersten Teil der Arbeit wird die Situation vor der Ausstellung des Toleranzpatents, d.h. bis 1781 beschrieben. Bis dahin wurde von dem Staat nur römisch-katholische Religion in den böhmischen Ländern erlaubt, trotzdem hat das nichtkatholische Unterbewusstsein, mancherorts mehr und mancherorts weniger, immer überlebt. Religiöse Uneinigkeit in dem Land trotz des Wunsches und Bemühungen vom Herrscher kann man vor allem in den anhaltenden lokalen Unruhen und Anliegen um Erlaubnis der nicht-katholischen Religion zu sehen. Geheime Nicht-Katholiker wurden strebsam auch im Dorf Moraveč und seiner Nachbarschaft dank der Bemühungen eines eifrigen katholischen Priester Vincenc Josef Rubricius, der in der Nähe davon tätig war, gesucht.

Der zweite Teil der Arbeit bemüht sich die ganze Bedeutung und Grundlage des Toleranzpatents anzunähern, das große Neuigkeiten und Veränderungen in die Gesellschaft gebracht hat. Das Toleranzpatent war wirklich „nur“ tolerant, auf keinen Fall ist es nicht um die völlige Religionsfreiheit oder Gleichstellung von evangelischen Kirchen und der katholischen Kirche gegangen. Trotzdem war es ganz etwas Neues und Fortschrittliches und seiner umstürzlerischen Bedeutungen wurden sich schon damalige Leute sicher bewusst. Darum hat sich seine Verbreitung in den böhmischen Ländern nicht ganz in der traditionellen Weise abgespielt. Näher wird hier auch die Zeit des Kaisers Josephs II. und seine Persönlichkeit geschrieben.

Der dritte Teil ist konkreter und orientiert sich auf den Toleranzchor in Moraveč. Hier konzentrieren wir uns nur auf die Anfangs- und fortschrittlichsten Jahre, d.h. bis zum Jahr 1800. Wir folgen schwere Angänge des neu entstehenden Chors – vor allem die Erwerbung eines entsprechenden Predigers und den Aufbau der notwendigen Einrichtung wie Bethaus, Pfarrhaus und Schule. Die unerlässliche Frage nach den ersten Chormitgliedern und ihre Entwicklung und Finanzen werden hier auch gelöst. Die Finanzen des Chors haben nur von eigenen Quellen abgehängt und darum musste der Chor selbst mit Schulden bekämpfen.

Der letzte Teil beschreibt die Situation in dem neuen Jahrhundert, d.h. bis 1848, als es zu der Abschaffung einiger Einschränkungen von Joseph II., also zu den ersten Zugeständnissen an Nicht-Katholikern, gelangt ist. Die ersten Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts waren, so in Moraveč, wie an anderen Orten in Böhmen, noch ziemlich unruhig

und die Gesellschaft wurde noch scharf auf Katholiker und Nicht-Katholiker geteilt. In den zwanziger Jahren kommen die ersten Beruhigungen und es verschwinden die Streitigkeiten zwischen beiden Gruppen und die Gesellschaft hat begonnen sich langsam in eine nicht streng geteilte Gesellschaft zu komplettieren. Dies war auch in Moraveč, wo die Leute gelernt haben, nebeneinander zu leben, und der Chor konnte sich ungehindert in seinem inneren Leben entwickeln. Die Frage der Mitgliedschaft und die finanzielle Situation des Chors für diese Zeitspanne werden auch nicht ausgelassen. In den Vordergrund kommen die damaligen Verlobten als auch die Jugend.